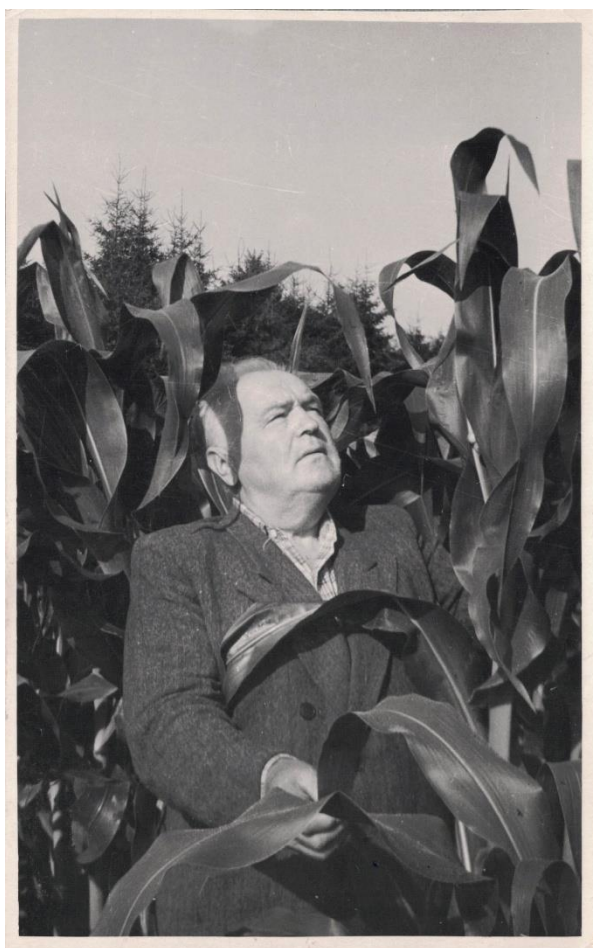

Elmārs Ģenderts

Memuāri

Skolotājs Elmārs Ģenderts

1894.g.13.09.- 1976.g.24.06.

Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas dalībnieks, LSDSP biedrs, Izglītības Tautas komisariāta darbinieks Daugavpils un Rēzeknes apriņķos. Skolotājs Mazsalacā, Pālē un Staicelē. Apbalvots ar Darba Sarkanā Karoga ordeni. Personālais pensionārs.

Saturs

Ieskaņa

1. Ūja, trakais!
2. Vecmāmiņas grēki
3. Sacensības
4. Brauciens no jumta
5. “Zaptes” vārīšana
6. Lapsenes
7. Mans pirmais medījums
8. Taisni pierē
9. Pie sivēnu ārsta
10. Pirmā līdaka
11. Atriebība
12. Ponte.
13. Tragēdija
14. “Nu viņš ir galīgi iznīcis”
15. Teļu Pēteris
16. Akmens vīrs
17. Pagrieziens
18. Skolas gaitās
19. Ticības mācība, skaudība un “bezdievība”
20. Baigā nakts
21. Mūsmājā kazaki!
22. Kungu sišana
23. Medības

Pa dzīves takām

24. Liesmainie gadi
25. Baigā nakts
26. Uz Vācijas bada un nāves nometnēm
27. Hammeršteina
28. Čerska
29. Atkal Mazsalacā un atkal projām
30. Jaunā darbā
31. Pālē (1922. – 1934.g.)

Daži jautri notikumi no Pāles laikiem.

32. Un tad viņš mani *porterēja*...
33. Ir!
34. “Citādi spļaudīs virsū...”
35. Grēku plūdi
36. Pirts deg!
37. “Ko tas *mātīts* īsti gribēja?

Staicele (1934. – 1942.).

Ieskaņa

“Jaunīb’s laiki aizgājuši-
Īsi nodzīvots ir mūžs.”

Tā ļoti bieži mēdza dziedāt mans tēvs. Es gribētu turpināt:

“Dzīve ir īsa kā ziedoņa nakts,
Te pušķojas rozēm, te kaps jau ir rakts.”

Nodzīvoti daudzi gadi, bet viņi aizgājuši kā migla. Kā gribētos dzīvi vēlreiz sākt no gala, tikai ar tagadējo galvu un ar jaunības spēku! Viss pagājušais liekas kā sapnis, izgaisušas atmiņas un tikai retas atmiņas, kā dzirkstis tumšā naktī no ugunskura paceļas un iemirdzas, kad tur iemet kādu zaru, tās izpeld manā atmiņā. Tās tad arī mēģināšu šeit skicēt.

Bērnība un skolas gadi

Ūja, trakais!

Ausa auksts ziemas rīts. Mēs, puikas, gulējām lielajā gultā un drebinājāmies no aukstuma. Tēvs, kā parasti, ķēķī kurināja smalkos bērza žagarus, sutināja cūkām kartupeļus un dziedāja savu mīlo Šillera “Zvana dziesmu”. Te uzreiz atskan tēva briesmīgs blāviens: - Ūja, trakais!- reizē atskan drausmīgs kaķa ņaudējienis. Mēs no gultas laukā un atraujam ķēķa durvis. Briesmas! Viss ķēķis pilns ar degošiem bērza žagariem un dūmiem. Pie āra durvīm skrāpējas un ņaud mūsu Pēteris. Tēvs atrauj durvis un kaķis kā linga izmetas laukā. Izrādās, ka kaķis jau vakarā ielīdis krāsnī, lai pelnos silti izgulētos. Bet nu uguns priekšā. Kaķis ciešas, ciešas, kamēr uguns lien taisni virsū. Nu cits nekas neatliek, kā sperties cauri ugunij. Otrā dienā redzējām, ka mūsu sirmais Pēteris palicis brūns. Arī lepnās ūsas nosvīlušas. Ilgu laiku Pēteris bija brūns un nelabi smirdēja. No tā laika runcis vairs nelīda gulēt krāsnī.

Vecmāmiņas grēki

Mūsu gultai pretī bija vecmāmiņas gulta. Viņa bija mūsu tēva māsa, maza, sīka un ļoti labsirdīga māmiņa. Viņa arvien jutās nospiesta un nelaīmīga, jo uz vecumu vairs nedarbojās pakaļas bremzes. Kad atskanēja biežie plirkšķi, mēs, protams, klusām smējāmies. Māte mūs rāja un kaunināja, nu, redzēs, kā jums pašiem būs, kad izaugsiet lieli un būsiet veci?

Bet bija reizes, kad mēs tomēr smējāmies. Vecmāmiņa bija ļoti dievbijīga un bieži dziedāja svētās dziesmas. Piemēram, augstā, trīsošā balsī uzsāk: „Tev, tev mans Dievs, es slavēt sākšu... plukst! Atskan zem segas. - Grēks, grēks, ak tu grēks – svētā dziesma – grēks – atskan traģiskā vecmāmiņas balss...

- Jo kur gan būtu vēl tāds Dievs kā te – plukst – atskan atkal no gultas – grēks, grēks!” Un tā ilgāku laiku. Tādi bija vecmāmiņas grēki.

Sacensības

Mēs mājās parasti salasījāties kopā 6 bērni: Alberts, Andzis, es, Kociņu Kristēns, Lejas mājas Jancis un Pēcis.

Dienvidus laiks, kad visi lielie cilvēki gul un atpūšas, bērniem ir tas jaukālais laiks - nav nekādas uzraudzības. Tad bērnos rodas dažādas spontānas, pēkšņas idejas uz visādām izdarībām. Tā bija arī kādā reizē.

Viens no mums sāka čurāt. Piepeši viens iesaucās: - Kas ir, puikas, sačurāsim, kurš var augstāk!

Tas visiem patika. Pagriezāties pret jumtu un sākām. Cits augstāk, cits zemāk, bet līdz jumtam neviens nevarēja.

Tad Kociņu Kristēns iesaucās: - Es paprovēšu! - Viņa pietupās, pacēla bruncīšus, kaut kā ar abām plaukstām saspieda savu ierīci un gaisā uzšāvās tieva, smalka strūkliņa kā šprīce no daktera injekcijas adatas – līdz pašam jumtam. Mēs no priekiem plaukšķinājām ar rokām. Arī Kristēns bija priecīgs – viņa bija uzvarētāja.

Jāpiezīmē, ka vairāk šo sacensību neatkārtojām, tā bija vienreizēja izdoma. To es neapzīmēju kā palaidību.

Brauciens no jumta

Tas notika kādā karstā vasaras dienā. Bijām visi sapulcējušies pie Lejas mājas pagraba, kura jumts bija segts ar šindeļiem. Šindeļi bija veci, izkaltsi, gali nogriezušies uz augšu. Starp šindeļiem spīdēja brūnās naglu galviņas. Kristēns bija dabūjis vienu dēli, 1.5 m garu. To pieslēja jumta sānam, un nu pēc kārtas visi šļūcām pa šo dēli. Bija jautri, mēs priecājāmies un klaigājām.

Te atskrēja Jancis. Viņš bija starp mums lielākais. - Ko jūs te niekojaties ar dēli? Vai tā brauc no jumta? – Viņš iesaucās. Jancis aizskrēja pie *stumburu* kaudzes un paņēma vienu. Atnesto *stumburu* viņš, kā trepes, pieslēja pie jumta kores un uzkāpa jumtā. Tad savicināja rokas un iekliedzās: „Lūk, tā brauc no jumta!”

Līdz ko Jancis sāka šļūkt, atskanēja drausmīgs blāviens, tā, ka visi Lejas mājas logi notrīcēja. Kad Jancis piecēlās un joprojām blāva, redzējām, ka viņam nav vairs bikšu pakaļas. Tās vietā karājās *lēveres*, pa kurām pilēja asinis. Mēs no bailēm mutes vien plātījām. Bet te atskanēja otrs blāviens no māju puses. Tur skrēja Jūla ar paceltu slotu rokā: - Velli, sātani, ko jūs atkal manam Jančam esat izdarījuši?!

Bet velli un sātani jau muka uz visām pusēm kā rūķīši no Meža veča – cits krūmos, cits aiz malkas ielas... bet Jūla aizveda Janci uz istabu dibenu lāpīt. Pēc pāris dienām Jancis parādījās ar jaunizšūtu bikšdibenu. No jumta gan vairāk nebraucām.

“Zaptes” vārīšana

Tas jaukais zemeņu laiks parasti pēc Jāņiem. Ja gribēja paēst zemenes, vajadzēja tikai aiziet uz silmalu vai viņtīrumu, un zemeņu bija diezgan. Māte vēlējās zemenes arī ievārīt. Tad bija jāiet tālāk – uz izcirtumiem. Māte prata vārīt brīnišķīgu zapti.

Arī mēs klusām norunājām kādu dienu vārīt zapti. Salasījām zemenes, iztīrījām tukšu ķilavu burciņu, aizgājām silmalā pie lielā akmens un ierīkojām tur pavardu no 2 pusķieģeļiem. Kamēr zapte vārījās, izdrāzām ar nazi lāpstīņas, ar kurām ēst. Kad zapte likās gatava, atdzesējām un ķērāmies pie ēšanas. Andzis pirmais bāza mutē, bet tik briesmīgi saviebās, ka mums bija bailes provēt. Tomēr pašu vārīts vien bija un noēdām, kaut gan bija neganti skāba un sūra. Kad pastāstījām mātei par mūsu neveiksmi, māte pasmaidīja un teica: - Bez cukura tā lieta neiet.

Bet tā kā cukuru mums nedeja, zapti vairāk nevārījām.

Lapsenes

Kurš gan no mums nav kāvies ar šiem dzeltenstrīpaiņiem sātaniem, kuri sevišķi uzmācīgi top uz rudens pusi. Tad viņas sāk graužt ābolus, plūmes un negaidot uzbrūk cilvēkam. Viņu dzēlieni daudz sāpīgāki par bišu dzēlieniem. Mūsmājās viņas bija atrodamas visur: gan uz kūtsaugšas, kur savus pūžņus piestiprinājušas pie jumta vai *bendelēm*, gan dārzā krūmos, gan mežā zem celmiem. Mēs viņas uzmeklējam un vedām ar tām nepārtrauktus karus. Ja atradām ligzdu dārzā vai mežā, tad ķērāmies pie izsvilināšanas – aizbāzām skrejcaurumu, paņēmām salmu kušķi un to degošu pabāzām zem midzeņa. Bet galvenais jau bija sišana, ja midzenis bija zem celma. Tad nogriezām bērza rīkstes, nobraucījām lapas, saņēmām labā rokā un, aizseguši ar kreiso roku seju, sākām plītēt ar zariem ārā izlīdušās. Bet reiz iznāca atkal darīšana ar Janci. Tam iedzēla uzreiz divas: viena degunā, otra acī. Tas, neganti kaukdams, metās meklēt glābiņu pie mātes. Jancis staigāja 3 dienas ar aiztūkušu aci un diviem deguniem. Lapseņu sišana tomēr turpinājās.

Mans pirmais medījums

Gāju jau skolā un biju jau iepazinies no citiem puikām ar šaujamo rīku taisīšanas tehniku.

Galvenais bija stobrs. To taisīja no veca šautenes kāta: nozāģēja 2 dcm garu gabalu, vienā galā iedzina 3 cm garu svina gabalu, caursitot to ar naglu, tūliņ aiz viņa izvīlēja ar vīli robu, lai piekļūtu pulverim. Iztaisīja no koka revolverveidīgu spalvu un iztaisīja gultni, kurā ieguldīja stobru. Stobru piestiprināja ar drātīm. Pretī ievīlētām robām iegrieza robu, kurā nostiprināja sērkokciņu tā, lai galviņa gulētu uz roba stobrā. Ja pistole pielādēta, atliek vilkt ar spīcku kastīti pa galviņu un šāviens iet vaļā.

Ar šādi pielādētu pistoli, kādā diensviduļa laikā, meklēju medījumu. Tādu atradu uz bēniņu augšas: mūsu runci, kurš mierīgi gulēja pie skursteņa. Es, galīgs nejēga, toreiz nesapratu, ka ar šo šāvienu varu nodedzināt māju, kas par brīnumu nenotika. Atkāpos soļus desmit, ieliku pistoli stāvus tītavu rullī notēmēju un izšāvu. Nogāja – č – šššš - *bladāc!*

Dabūju briesmīgu belzienu pa pieri. Rokās man nekā vairs nebija, tikai tītavu rullis griezās trakā ātrumā. Augša bija pilna ar dūmiem. Kaut kur žēli ņaudēja kaķis. Kad dūmi izklīda, redzēju, ka kaķis ņaudēdams vilkās uz lūkas pusi ar priekšējām, jo abas pakaļkājas bija nošautas. Nu man sametās briesmīgas bailes, bija arī žēl mīlā runča. Sapratu, ka man viņš jādabū zemē un prom no mājas. Tā arī izdarīju. Nogrūdu viņu zemē un aizvilku uz silmalu. Iemetu runci vecā kartupeļu bedrē. Atlika izdarīt to riebīgāko darbu – palīdzēt nobeigt viņa mokas. Sameklēju lielu akmeni un uzgāzu to runcim virsū. Runcis apklusā. Nu aizskrēju uz māju pēc šķipeles un sametu virsū daudz zemes.

Tāds bija mans pirmais medījums.

Taisni pierē

Pēc nelaimīgā šāviena uz runci, man ilgi bija jāmeklē pistoles daļas. Tās atradu katru savā bēniņu kaktā. Samontēju pa jaunam. Svētdienas rītā pielādēju, iebēru pulveri un, lai būtu lielāks blīkšķis, dzinu virsū krietnu papīra vīkšķi. Lādējot dzenamais koks nolūza – ārā dabūt nevarēju. Nekas, nodomāju, izšaušu. Izgāju ārā, nostājos pret mājas sienu un šāvu. Momentā dabūju pa pieri tādu belzienu, ka tikko noturējos kājās. Jutu, ka pa seju līst asinis. Nometu pistoli un skrēju pie mātes. Meloju, ka kritu uz malkas šķilas. Māte pažēloja un pārsēja galvu. Patiesībā bija tā, ka izšautais koks atsitās pret sienu un atpakaļ triecienā trāpīja man pierē, 1 cm virs labās acs. Būtu drusku zemāk, un Tad gan paķēru pistoli, izjaucu viņu un aizsviedu tā, lai vairs rokā nedabūtu. No tā laika ar paštaisītām pistolēm nekad vairs nenodarbojos. Palikusi tikai piemiņa pierē.

Pie sivēnu ārsta

Kādu dienu māte satraukta ienāca istabā un pateica, ka mazais sivēns stipri saslimis.

- Aizej nu, dēls, pie Laņģu papa. Ņem līdz šo maizes gabaliņu. Varbūt viņš palīdzēs. Izstāsti viņam. Viņš ir daudziem palīdzējis.

Paņēmu maizīti un tecīņus vien devos uz Laņģi. Laņģu papu biju redzējis bērnu pārklausināšanas laikā. Viņš bija liela auguma vīrs, drukns, gaļīgs, sirnu galvu, ar baltu vaigu bārdi. Padevu labdienu un pateicu mātes lūgumu. - Tā, tā..., - noteica papa, paņēma maizi un iegāja otrā istabā. Kādu brīdi tur bija dzirdama klusa bubināšana. Tad iznāca ārā, pacēla kreisā rokā un ar labo pārmeta maizītei 3 krustus, sacīdams: - Dieva tā tēva, Dieva tā dēla, Dieva tā svētā gara vārdā tas sivēns lai paliek vesels. Āmen! Tec tagad uz māju un pasaki mātei, lai sivēnam astes galā iegriež ar nazi krustu. Asinis no šī krusta uzpilini uz šīs maizītes un iebāz sivēnam mutē. Sivēns būs vesels.

Pateicos un rikšiem skrēju uz mājām. Pie kūts stāvēja māte un no sejas jau redzēju: sivēns jau bija stīvs.

Pirmā līdaka

-Tu tikai tāds tārpu spiedējs un grunduļu kārējs vien esi, nevienu godīgu zivi neesi izvilcis. Mācies reiz tā riktīgi makšķerēt, - man pārmeta žīds Leiba, kurš atkal bija atklīdis mūsmājā. Leibas vārdi mani aizkaitināja.

Bet par līdaku makšķerēšanu biju jau domājis. Bija jāķeras pie darba. Vispirms vajadzīgs kāts. Tam jābūt vieglam un stipram. Aizgāju uz Zilā kalna pakrasti, kur auga lazdas. Izraudzīju slaidu, garu lazdu. Neder. Smaga. Nogriezu otru – tāpat. Bet turpat ieraudzīju smuko lazdu – tādu apkaltušu. Tā izrādījās ļoti viegla. Apmierināts nesu mājā. Nu salūkoju stipru auklu ar lielu korķi un āķi, kādi bija veciem makšķerniekiem. Nu makšķere bija gatava. Vajadzēja mēģināt.

Otrā dienā noskrēju Salacmalā pie *velētavas*. Steigā izvilku krietnu grunduli, uzspaudu uz lielā āķa un iemetu. Nepagāja ilgs laiks, kad piepeši mans lielais korķis pazuda zem ūdens. Ķēriens! Es traki uztraucos. Atspēros un sāku vilkt. Kāts saliecās, galā bija kaut kas smags. Ūdens mutuļoja. Ūdenī pazibēja kaut kas dzeltenī balts. Līdaka! Briesmīgā uztraukumā rāvu, cik jaudāju. Piepeši notika kas negaidīts: ar skaļu sprakšķi kāts sasprāga 3 gabalos. Vidus gabals iekrita ūdenī, galotne ar auklu aizslīdēja uz Salacas vidu, bet resgalis, apmēram metru garumā, palika man rokās.

Pa cīņas laiku bija pienācis kāds vecs makšķernieks, kas visu to bija redzējis. Viņš pasmaidīja un teica: - Ievēro, dēls, kāts jātaisa no zaļa koka, tas nelūzt, bet liecas un liela zivs velkot jākausē, jādancina.

To es labi noliku aiz auss. Vēlāk vilku līdakas kā šķilas.

Atriebība

Paunu žīds Leiba ieradās pie mums apmēram ik mēnesi. Viņam bija sava apgaita. Ja to bija apstaigājis un savu preci piedāvājis vai izpārdevis, klāt bija atkal. Viņa ierašanās priekš mums bija savā ziņā patīkams notikums. Kad ieradās, tūliņ raisīja vaļā savu paunu. Visvairāk tur bija drēbes – visādi audumi, bet mūs, puikas, visvairāk interesēja īpašs nodalījums, kurā bija dažādi brīnumjauki sīkumi: košas matu bantes, krelles, brošas, pogas, adatas, smaržu pudelītes, ķemmes, rakstāmspalvas, zīmuļi, pīpes u.c. mantiņas. Neko nedrīkstēja rokā ņemt, tikai skatīt. Priekš mums parasti bija cērmju zāles – sīkas sēkliņas, kā burkānu sēklas. Māte parasti tās jauca ar smalku cukuru un deva mums. Tas man bija liels gardums.

Ar mums, puikām, viņš nebija pa draugam un saukāja mūs par *tārpu spiedējiem* un *grunduļu ķērājiem*. Klusībā domājām par to, kā Leibu izāzēt. Izdevība radās drīz. Kad Leiba ieradās, viņš parasti apmetās uz pāris dienām. Tad viņš palūdza no mūsu tēva jedas, zvejoja zivis un pats tās apēda.

Salaca vasarā parasti ir sekla. Taču un sēkļu akmeņos sastājas visāda draža, kas nāk pa straumi. Tai dienā, kad ieradās Leiba, Silmaču tacī, kur viņš parasti met jedas, bija aizķēries liels, nosprādzis auns. Tas, uzpūties, puva un neganti smirdēja. Pievakarē Leiba gāja mest jedas, bet mēs makšķerēt. Nogaidījām, kamēr Leiba pie tača iemet jedu un, tad ar citām jedām aiziet uz Zilo kalnu. Nu smirdošo aunu ar koku piebīdījām tuvāk tacim, izvilkām jedu un visus 5 āķus ieāķējām aunam cinkšļos.

Otrā rītā, brokastlaikā, prasījām Leibam, kā labi zivis ķērušās. Leiba dusmīgi uz mums paskatījās, neatbildēja, nomurmināja kaut ko par *unsvate puikām* un pievakarē aizgāja. Pusdienas laikā smirdošā auna vairs nebija – tas laikam bija aizbraucis pa straumi.

Tāda bija *tārpu spiedēju* atriebība.

Ponte

Ka cūku ganīšana nepavisam nav slikta, bet grūta un atbildīga lieta, par to pārliecinājāmies, kad bija jāsāk ganīt. Vispirms jau tā agrā celšanās. Acis līp ciet, ka ne vaļā dabūt, bet, kad māte pēc otrreizējas modināšanas piesola žagarus, jāceļas vien ir. Tad stingri jāievēro ganīšanas noteikumi: jāuzrauga, lai cūkas nerokas, bet ēd tikai mauriņu, lai neiet labībā un ganīt, kamēr ūjina mājā.

Mums bija jāgana 5 galvas: lielais vepris, kuru saucām par Ponti, lielā cūka un 3 sivēni. Ar cūku un sivēniem varēja apmierināties, bet lielas raizes mums ikdienas sagādāja Ponte. Gatvei līdzās bija rudzi un Ponte bija kā traks uz tiem. Tu esi atsēdies un sāc ar nazīti drāzt, skaties, Ponte jau zogas uz rudziem. Aiztriec viņu, ievēl ar stibu pa ribām – tas viņam nekas, uzsit snuķi gaisā, ierukšas un lūr atkal uz rudziem. Un tad notika nejēdzība. Biju patlaban pabeidzis svilpītes taisīšanu, paceļu acis – Ponte jau pie rudziem. Pielēcu kājās un trakās dusmās skrēju Pontem virsū un, cik spēka, sviedu tam ar savu nazi. Nazis stāvus iecirtās Pontes pakaļas ciskā. Izlaida vienu riņķi pa rudziem. Nu ir ārā, bet nazis stāv kā stāvējis un asinis tek. Ko nu?

- Andzi, mēģini viņu pielabināt! - Andzis piegāja Pontem klāt un sāka kašāt tam kaklu, kas viņam ļoti patika. Ponte nogulās pat zemē un nu es ņēmos „ārstēt” to otru galu. Izrāvu nazi, plūcu zāles, ar kurām slaucīju asinis. Tad pagrābu sauju sausu smilšu un ar tām sāku berzēt rētu. Asinis tā kā pārstāja tecēt. To atkārtēju daudzkārt, līdz uz pusdienas pusi apstājās pavisam. Tai vietā palika tikai netīrs pleķis. Kā jau cūkai.

Otrā dienā tai vietā jau bija sarkana krevele. Mājā dzenot, māte paskatījās un noteica; - Nezin, pie kādiem dzelžiem tas Ponte berzējies? - Man bailes aprima, bet no tās reizes biju uzmanīgāks.

Tragēdija

Ješka, Lustes dzimtas vecākais dēls, bija gara auguma, kalsns, lielu pieri, gandrīz pliku galvu, šauru seju. Uz virslūpas un vaigiem auga retas bārdas spalvas, pleci nošļukuši, iekritušas un mūžīgi sēcošas krūtis, kājās rūtainas pakulu bikses, kurām bikšu pakaļa nokarājās gandrīz līdz ceļiem, kustības lēnas, atstāj nevarīga, gaudena cilvēka iespaidu. Pēc dabas kluss, mazrunīgs, bet strādīgs.

„Pārpīpējies”, tāds bija cilvēku spriedums. Jā, pīpēšana bija viņa vājība. Nekad es viņu neredzēju bez pīpes. Vienmēr viņam mutē karājās *švandozes* lielā pīpe (tā viņu pie mums sauc). Šī pīpe bija liela un smaga. Pīpi no mutes viņš izņēma tikai ēdot, bet vienmēr apgulās ar pīpi mutē un vairākkārt tā apdedzinājies. Pat pirtī uz lāvas kāpis ar pīpi mutē. No viņa vienmēr plūda stipra tabakas smaka. *Švandozes* pīpi, tikai 3x lielāku nekā zīmējumā, viņš glabāja un sargāja kā savu acuraugu.

Bija Jāņu sestdiena. Ješka kurināja pirti. Viņš nesa pirtī no akas ūdeni. Mirkļi, kad Ješka bija noliecies pār aku, lai izvilktu spaini, māte no mājas sauca: - Ješka, vai pirts drīz būs gatava?

-Drīz!” Atkliedza Ješka un – plunkš! - Pīpe izkrita no mutes un ielidoja akā. Tas bija Ješkam kā pērkona spēriens. Ješka salecās un saliecās tā, it kā gribētu lēkt pakaļ pīpei. Bet tad atjēdzās, sagrauba kārti un trakā steigā uzsāka pīpes zvejošanu. Spaini pēc spaiņa viņš lēja zemē, bet bez panākumiem. Akā ūdens bija dziļi un Ješka ķērās pie akas izsmelšanas. Beidzot, pie paša vakara, parādījās dubļi. Nu sēja kārts galā gan vecus kurvjus, gan režģus, bet nekā. Tovakar Ješka ēst nenāca. Otrā rītā agri darbu turpināja. Nostrādāja līdz pusdienai un tad beidzot meta mieru. Nospļāvās, uzģērba jaunās drēbes, aizgāja uz pilsētu un nopirka jaunu pīpi – kaļķīti.

Kopš tā laika Ješkam bikšdibens noslīdēja vēl zemāk.

„Nu viņš ir galīgi iznīcis”

Labā darba slava tālu skan. Labs darba darītājs visur cieņā... Šie vārdi bija pilnā mērā attiecināmi uz Anšmites Teni, kurš plašā apkārtnē bija pazīstams kā labākais linu kulstītājs. Viņš, no samērā prastiem līnēm, prata uztaisīt augstākā labuma linus. Katrs linkopis centās Teni jau vasarā sarunāt viņu uz ziemas sākumu darbā. To darīja arī mūsu tēvs. Tā Tenim nekad darba netrūka.

Tenis bija vidēja auguma ar varen lielu, brūnu bārdu. Bārdā viņam, no abiem lūpu kaktiņiem uz leju, stiepās divas gaišas svītras, kuras radās no slienām, kuras bagātīgi piesātinātas ar tabaku. Lieta tāda, ka Tenis nekad uz riju negāja ar pīpi (tāpēc arī viņu cienīja). Darbā tabaku viņš zelēja – *lika uz važi* – kā viņš pats teica. Tādā kārtā izskaidrojama arī bagātīgā slienu tecēšana. Galvā viņam bija nenosakāmas krāsas cepure ar augstiem atlokiem. Izzelētos tabakas vīkškus Tenis nevis aizsvieda, bet visus (apmēram pupas lielumā) aizbāza aiz cepures atloka. Vakarā, mājās pārnākot, visus vīkškus viņš rūpīgi nolika žāvēties uz karstā mūrīša, gar kuru viņš gulēja. Vai, tam, kas iedrošinājās šos dārgumus aizskart!

Tenis bieži kasīja savu kuplo bārdu. Kad jautāju, vai viņam utis kož, viņš nokrekšķējās, pasmīnēja un teica: „Ja kāds saka, ka viņam bārdā nav utis, tad tas melo.” Katru vakaru, pēc vakariņām, Tenis plaukstā saberza 3 – 4 izžāvētos kumosus no mūrīša, iedzina tos lielā *švandozes* pīpē, (kura bija tāda pat, kā Ješkam) un pīpēja, laizdams tik kuplus un kodīgus dūmus, ka mušas bira no griestiem un tarakāni uz krāsns augšas palika nemierīgi.

Pagāja nedēļa un atnāca gaidītais svētdienas rīts, kad notika pīpes ģenerāltīrīšana, kuru es arvien ar interesi gaidīju. Tā notika tūlī pēc brokastīm. Tenis nogrieza tievu ievas zariņu un nomizoja to baltu.

Tad pīpi sadalīja 4 daļās: 1 – kaula iemute, 2 – lokanā daļa, 3 – švandoze, 4 – pīpes porcelāna galviņa. Nu ņēma katru daļu par sevi un dzina caur to ievas zariņu. Pēc tam zariņu rūpīgi nolaizīja (tāpēc mēle bija dzeltena). Pēc tam ņēma galviņu, izkratīja uz galda pelnus. Nu ar nazi rūpīgi izgrebināja piedegumus. Piedegumus kopā ar pelniem novietoja uz kreisās rokas plaukstas, bet ar labo roku uz šīs čupiņas no *švandozes* izlēja visu, tur sakrājušos, pīpes eļļu, ar labās rokas rādītāja pirkstu to rūpīgi samaisīja, pārvērta putriņā un

– klopt! – mutē iekšā! Kad Tenis, acis piemiedzis, to nočammāja, nobraucēja bārdū un noteica: - Nu viņš ir galīgi iznīcis.

Kad es, brīnīdamies, jautāju, kā viņam šitādi atkritumi var garšot, Tenis teica:

- Dēls, ja tu man dotu vienā rokā kompetes un otrā šos *pīpes krecumus*, lai es izvēlos, tad es izvēlētos šos, - norādīdams uz krecumiem.

Tāds bija Tenis. Un stiprs vīrs bija.

Teļu Pēteris

Teļu Pēteris ieradās pie mums ik pēc 3 – 4 nedēļām. Viņš bija vidēja auguma vīrelis, sārtu, gaļīgu, mazliet ziedainu seju, brūniem, šķidriem un pluskainiem matiem, melnu, garu mēteli, zarainu nūju rokās. Kustības straujas, nervozas. Tēvs, ieraudzījis Pēteri nākam, nozuda un nerādījās. Viesis bija vienmēr jāsauņem mātei. Ienācis un sasveicinājies, Pēteris parasti jautāja:

- Nu, vai gotiņas visas atnesušās?
- Aizvakar atnesās pēdējā, - atbildēja māte.
- Nu, tad iesim apraudzīt, - uzstāja Pēteris.

Māte gan atrunājās ar nevaļu, bet nelīdzēja. Pēteris bija neatlaidīgs. Arī es devos līdz. Kūti Pēteris vispirms aptaustīja mazo teliņu, sīki viņu izpētīja un beidzot atzina, ka visādi labs un ir jāpatur vai jāatdod turētājam. Pēc kārtas apskatīja visas govīs. Nu Pēteris bija apmierināts. Māte, kā parasti, mājā cēla priekšā karašu, pienu un sviestu. Pēteris dūšīgi turējās un nu sākās man jau zināmās garās sarunas. Viņš nupat bijis Vīksēnos, tur vienai govij atskrējuši 2 teliņi, bet maziņi, Svīlumā viens piedzimis ar kleinu kāju, tas jau nu tikai kupcim, Ķerbēnos viens nobeidzies, ārā velkot, Pojās vienam esot nabas bruka, Ķīstīti 2 teļiem esot tāda caureja, ka nevarot apturēt u.t.t.

Tad sākās garas runas par teļu pareizu ēdināšanu: cik ilgi jādod pilnpiens, kad jāsāk atšķaidīt, kad jāsāk vārīt teļu putru un kā tā jāvēra, kā visātrāk teļu var nobarot... Reizēm mātei ar Pēteri domas sakrita, reizēm strīdējās.

Kas tad bija Pēteris? Kāda pagasta saimnieka, „nekur nestrādājošs”, brālis, kura vienīgā tieksme bija staigāt no mājas uz māju un interesēties tikai par teļiem. Tāpēc arī tauta piešķīra viņam goda nosaukumu – Teļu Pēteris. Viņš savā ziņā bija apkārt staigājošs zootehniķis – vetārsts, kurš daudziem zināja dot labus padomus.

Akmens vīrs

Ja šeit stāstu par cilvēkiem, kurus redzēju un novēroju bērnībā, tad nevaru nepieminēt arī Akmens vīru. Kas tas bija?

Skola no mūsu mājas bija 4 km. Divi km bija jāiet caur Skaņā kalna silu. Kādu dienu mums ar Andzi mežā pretī nāk atlētiska auguma vīrs, noplukušā uzvalkā, retu bārdū, spalvu apaugušu seju. Mēs, kā jau tika mācīts, bijīgi pasveicinājām, bet vīrs sveicienu neatņēma un ar savādu, stingu skatienu skatījās kur projām. Mums palika vai bailes. Tā tas atkārtojās vairākas reizes. Mājās mums pastāstīja, ka tas esot Laņģa papas vecākais dēls Paulis, kurš esot stipri „ķerts” uz akmeņiem. Viņš kļīstot nemitīgi apkārt, meklējot akmeņus, veļot, nesot

un kraujot kaudzēs. Un tiešām, kādā dienā redzēju viņu nesam akmeņus un kraujam kaudzītē pie Skaņā kalna stigas. Tā viņš klejojot pa visu mežu, bet neviena cilvēka viņš neaiztiekot. Tikai ogotājas un sēņotājas no viņa bēgot.

Pagrieziena

Tiku audzināts kristīgā garā. Lai gan tēvs nebija uzskatāms par svētuli vai fanātiķi, bet pie vecām parašām viņš turējās: svētdienas rītos turēja pātarus un mums lika vakaros skaitīt lūgšanas. Bet tad manā sirdī un domu pasaulē notika pārvērtība: tas bija 1905.gadā. 1905.gads atstāja uz mani dziļu iespaidu, pagriezta mani pa kreisi. Lielie nāca no Mazsalacas un stāstīja, kas tur notiek, kas tiek runāts mītiņos, kā dedzināta ķeizara ģimēne, kādas dziesmas dziedātas. Un, kad sāka darboties soda ekspedīcija, kurā personīgi piedalījies arī mācītājs Grāvis, es savā bērna prātā sapratu, ka *uradņiks*, mācītāji, baroni un kazaki ir viena banda, un mana sirds pieder vajātai darba tautai. Pātarus vairāk neskaitīju, bet ātri iemācījos revolucionārās dziesmas, kuras labi atminu vēl šodien.

Skolas gaitās

Kādā skaistā rudens rītā tēvs sajūdza Irsīti, iecēla ratos skapīti, vecu divvietīgu gultu ar lielu, piebāztu salmu maisu un paunu ar drēbēm, kurā bija ķisens, sega, palagi, lakatā iesietas grāmatas un burtnīcas, balta maizes kulīte, kurā bija ciba ar sviestu, karaša, 2 krūzītes, tūte ar cukuru un viens galda nazis. Bija pienācis laiks uzsākt skolas gaitas. Atsveicinājāmies no mātes un abi ar Andzi uzrāpāmies augstajā vāgumā. Tēvs iemetās priekšā un brauciens sākās. Bija tā jocīgi un neparasti ap sirdi.

Kad izbraucām uz lielceļu, tēvs rādīja tālumā lielu, līku egli. Tur esot skola. Egle, izrādījās, auga pie skolas. Piebraucot, redzējām skraidām daudz bērnus, bet neviena nepazinām. Skola izrādījās 100 gadus veca ēka, kura grima zemē. Tēvs piesēja zirgu un gājām iekšā.

Priekšnamā sastapām „skolas kungu” – druknu, spēcīgu auguma vīru, brangu, sārtu seju un kuplām, brūnām ūsām. Aicināja mūs savā istabā, lika lasīt un noskaitīt kādu dziesmiņu. Bija apmierināts, pierakstīja mūs lielā grāmatā. Pēc tam mums ierādīja vietu gultai un skapīšam. Tos novietojām. Skolas gaitas varēja sākties.

Ja tagad atceros visu redzēto un pārdzīvoto Skulbergu pagastskolā, tad jāsaka, ka esmu redzējis tipisku Dullā Daukas laika skolu. Skolā viena liela klase (3 nodaļas). Pie sienas ķeizara bilde. Gari, astoņvietīgi galdi – soli, melni, kuri pie pakustēšanās šūpojās un traucē rakstīt. Soli no vienas vietas – kā soli, tā galdi – sagraizīti. Katrs, kas no šīs skolas aizgāja, iegrieza savus iniciāļus. Sola priekšā liela katedra un klases *tāpele*. Mācības līdzekļu nekādu, atskaitot globu un Krievijas karti – vecu, noplukušu.

Ak, jā – vēl viens vēsturisks „mācības līdzeklis” – kļāģis. Tā sauc 30 cm garu dēlīti, uz kura uzraksts „govori po ruski”. Dēlītis pakārts auklā un to uzmauc kaklā tam, kas brīvstundā runā latviski. „Kļāģis” uzmaucams tālāk tam, kuru pieķer pie runāšanas. Tas bija „mācības līdzeklis” krievu valodas mācīšanai. Vai tas bija cara valdības noteikums vai skolotāja izgudrojums – nezinu. Visiem tas riebās, bet vienmēr tas kādam karājās kaklā.

Dūšīgākie puikas staigāja ar viņu, demonstratīvi runāja latviski, daudzija un mētāja kļagi, protams, ja „kungs” to neredzēja. Puikas viens otru nenodeva. Nelaimīgs jutās tas, kam kļāģis palika sestdienā. Tas no viņa varēja tikt vaļā tikai pirmdienā.

Es skolas gaitas sāku rusifikācijas ziedu laikā. Atceros – III klasē ģeogrāfija bija jāmacās krievu valodā, kuru nemācēja ne „kungs”, ne skolēni. „Kungs”, piemēram, jautāja: „Kak nazivajetsa gorizont?” Atbilde bija jāiekaļ no grāmatas.

„Kungs” bija stipri lepns un iedomīgs. Viņš bija precējis Cīruļu mājas saimnieka meitu, pret kuru arī izturējies ļoti augstprātīgi, stāstīja, ka svētdienā baznīcā braukuši katrs savos ratos: kungs pa priekšu atsperu, kundze pakaļ – kokasu.

Sodi tika pielietoti šādi: stāvēšana kaktā, tupēšana uz ceļiem kaktā, tupēšana ar paceltām rokām. Agrāk pielietota tupēšana uz zirņiem.

Kādu vakaru, kad visi klasē klusu mācījāties, ar troksni virs galvām sasprāga lampas cilindrs. „Kungs” bija iedomājies, ka cilindrs sasists un prasīja, lai atzīstas, kurš. Tāda nebija. Tad koridorā uz sola viņš novietoja savu medību bisi, uzvilka gaiļus un lika mums iet gar bises stobriem: bise uz vainīgo šaušot. Mēs lielās izbailēs spiedāmies pūlītī viens pie otra un gar stobriem negājām. Kad kungs nikni uzbrēca, mēs visi pūlī skrējām gar bisi, kura nolīgojās vien. Bise nesprāga. Mēģinājums neizdevās.

Jāpiezīmē, ka „kungs” bija liels novators zemkopībā. Viņš mums uzskatāmi parādīja, ka cik viegli un vienkārši var „nomēslo” dārzu. Rudenī visi gājām uz mežu un katrs pārnesām pa eglītei. Eglītes saspraudām sakņu dārzā no viņējā gala divos puslokos: viens bija domāts meitenēm, otrs zēniem. Aiz tām tad arī skrējām pēc patikas tupēt (sliktā laikā atejas vietā). Pēc kāda laika eglītes pārvietoja tuvāk skolai. Līdz pavasarim viss dārzs bija noraibināts: atlika tikai uzart un sīpoli un kāposti auga griezdamies.

Vēl atminu: ja skolā ieradās mācītājs vai inspektors uz revīziju, kungs piepeši saslima, staigāja ar satītu kaklu un runāja čukstošā balsī. Neskatoties uz daudziem mīnusiem audzināšanas un mācīšanas darbā, man jāsaka, ka Vītiņš man palicis atmiņā kā labs skolotājs.

Ticības mācība, skaudība un „bezdievība”

Ticības mācība tai laikā skaitījās galvenais mācību priekšmets. Katra diena sākās ar dievvārdiem, kam sekoja ticības mācības stunda. Mērķis – stiprināt ticību dievam, iedvest cieņu un mīlestību pret mācītājiem, kungiem un valdību. Skolēniem tās bija visnepatīkamākās stundas: grūti bija iekalt visas tās penteres un nesaprotamos stāstus ar svešiem, židiskiem nosaukumiem, daudziem vienmēr bija jāpaliek pēc stundām. Sevišķi sestdienās puikas, nopuņķējušies, ar pātaru grāmatām rokās, skraidīja pa klasi, buldurēdami baušļus, plosīdami grāmatas.

Nožēlojami izskatījās, kad mazs, skrandains puikiņš, raudādams skaitīja: „... pateicu Tev, Dievs, ka esi man devis laukus un mājas, lopus, naudu un mantu, sievu un bērnus...” – pateicās par to, par ko pateicās Mārtiņš Lutērs. Ticības mācības programmā bija bībelstāsti, baušļi, lūgšanas, ticības locekļi un svētās dziesmas. Man šī lieta padevās ļoti viegli, par ko mani ļoti skauda un pat ienīda. Nakts vidū, ja pieceltu, varētu bez kļūdām noskaitīt 4 lielos un 12 mazos praviešus, kaut gan viņiem bija sveši, židiski nosaukumi (Jonass, Nakums, Abakuns ...), tāpat viegli padevās bībelstāsti, kurus sakārtoja mācītājs

Debners. Lai vieglāk būtu iegaumēt notikumus, Debners ievietojis īpatnējas dziesmas, piem., par pasaules radīšanu:

*Pirmā dienā gaismā rodas,
Otrā plašums debesīs,
Trešā jūr un zeme rodas,
Ceturtā tie spīdekļi,
Piektā ziv' un kukaiņi,
Sestā lop' un cilvēki.*

Tālāk ievietots šāds dzejas “zieds”:

*Nākait, bērni, šurp ar bariem,
Skataities uz ozoliem:
Redzait, tur pie kupliem zariem
Abzalamu pakārtu.*

Mācaities tur visi klāt

Tēv' un māti godināt.

Klāt arī bilde: ozola apakšējā zarā karājas kāds žīdelis ar līku degunu, piekārts aiz matiem.

Par Ēģiptes mocībām bija jāzin šāda “dzeja”:

*Papriekš asins visur nāce,
Vardes, utis, kukaiņi;
Pēc tam mēris mocīt sāce,
Nikni trumi, pārkoņi;
Siseņi un tumšais gaiss –
Visu pēc tas maitātājs.*

Uz pavasara pusi bībelstāstu zināšanu apjoms pieauga un sakarā ar to pieauga arī puiku nepatika pret tiem. Dabūja ciest nevainīgās grāmatas. Tās tagad mētājās visur. Un tad pienāca kārtā arī manējai. Te spēlēja lielu lomu manas teoloģiskās zināšanas, kas radīja skaudību un naidu. Pēdējā mācību nedēļā kādu dienu atradu savu bībelstāstu grāmatu guļamistabā, pienaglotu pie mana skapīša dibena. Piecu collu nagla bija izdzīta cauri grāmatai tik cieši, ka par izraušanu nebija ko domāt. Jutos izmulķots, bet sūdzēties nedomāju. Neatlika nekas cits, kā pa vienai lapai izplēst to no naglas apakšas.

Nu, vai tā nav bezdievība!

Baigā nakts

Lieli cilvēki mājā un visur runāja satraukti par kazakiem, par sapulcēm, mītiņiem, par baronu un mācītāju aizbēgšanu. Bija auksta ziemas nakts. Mēs sēdējām klasē un, drebinādamies no aukstuma, mācījāmies. Piepeši klasē ienāca skolotājs kažokā, ziemas cepuri galvā. Uztrauktā balsī viņš stāstīja, ka esot sliktas ziņas: nākot kazaki, jānot pa visām skolām, perot bērnus un izgriežot mēles. Mēs šausmīgi pārbijāmies. Viņš vairāk par mums nevarot galvot. Tuvāk dzīvojošie lai tūlī ejot uz mājām, tālākie varot slēpties skolas pagrabā. Tā kā mūsu māja bija 4 km, tad skrējām uz pagrabu. Patiesībā tas nebija pagrabs, bet skolas rīta pusē izrakta liela kartupeļu bedre. Tā kā bija stipri auksts, ilgi šajā bedrē nevarējām turēt un mēs nolēmām skriet uz māju. Bija zvaigžņota nakts, stiprs kailsals. Uz

Mazsalacas pusi visur rībēja un skanēja. Mūs pārņēma bailes. Bija jāskrien 2 km caur Skaņā kalna silu un tas bija tas briesmīgākais. Likās, ka aiz katra stūra stāv kazaks un tūlīt šaus. Aizskrējām mājās bez elpas un viscaur slapji. Pēc tam 2 – 3 dienas nogulējām slimī.

Mūsmājā kazaki!

Bija agrs 1906.gada pavasara rīts. Mūsmājā visi gulēja. Te uzreiz suņi ārā sāka neganti plēsties. Bija dzirdami dimdieni, pie logiem parādījās zaldātu stāvi ar šautenēm. Pie durvīm neganti sita. Tēvs atvēra durvis. Istabā iebruka pagasta uradņiks un garš kazaks, abiem rokās revolveri.

- Kur ir Ādams Kruja? - nokliedza uradņiks.
- Te! - atsaucās kaktā no gultas 80 gadus vecais ciemiņš, kurš ieradās pie mums vakarā.

Uradņiks skaļi nozviedzās un pateica, ka viņiem ir vajadzīgs jaunais Kruja, bet tāda nebija. Pārmeklēja visus kaktus, gultas apakšas, bēniņus un, neko neatraduši, aizjāja, ka nodimdēja vien.

Kungu sišana

Mūsu māja atrodas nepilna km no Skaņā kalna. Svētdienās tur un Velna alas apkaime čum un mudž no atpūtniekiem. Mēs bieži skrējām uz kalngalu skatīties, kā tur lejā dzied, dejo, spēlē dažāda mūzika. Bet citādi tas bija darbdienās. Ja no Skaņā kalna atkal atskanēja klaigas, mūzika un dziedāšana, tad zinājām, ka tur līksmojas muižas un Mazsalacas kārklū vāciešu smalkie kundziņi un preilenes, barona un muižkunga garkājainie puisi – ar vienu vārdu sakot – *vācu lēveres*, tā mēs viņus saucām. Kāpēc mums jāgana cūkas un aitas, jāravē karstā saulē, jācērt žagari, bet viņi var lēkāt kā siseņi!

Pamazām brieda naids, kas beidzot izvērtās aktīvā darbībā. Radās uzbrukuma plāns, uzaicinājām arī Jura Janci un Pēci. Un kādu dienu, kad Skaņā kalnā gāja vaļā kārtējā balle, mēs, pieci puikas, salasījām pilnas kabatas ar oļiem – pus vistas olas lielumā un gājām uz kalnu. Novietojāmies aiz krūmiem un, kad lejā balles placī šie uzsāka danci, atklājām uguni, tā sakot, no visām ieroču šķirām.

Nezin, vai kādam trāpīja vai ne, bet lejā mūzika apklusā, sākās spieģšana un kliegšana. Mums lādiņi izbeidzās un, kad redzējām, ka divi vai trīs kundziņi nomet bikses un peld uz mūsu pusi, devām lēkām vaļu. Zinājām, ka mums dzīs pēdas, tāpēc novietojāmies šādi: es cirtu žagarus, bet Alberts ar Andzi kāpostu dārzā mierīgi ravējās. Jancis un Pēcis aizšmauca uz savu māju.

Nebija ilgi jāgaida, kad mājā iedrāzās divi puspliki garkājaini baroneļi. Redzot mūs visus mierīgā darbā, puisi tā kā apjuka, tomēr braši uzsauca, vai šeit neesot redzēti garām skrejoši zēni? Nē, nav. Sastomījās, pamīņājās, tad pagriezās un sāka kātot atpakaļ.

Neteikšu, ka tas būtu puiku varoņdarbs. Tas bija spontāns naida izpaudums pret dīkdieniem – *vācu lēverēm*. Tas bija vienreizējs.

Medības

Jāpasmaida, atceroties šīs īpatnējās medības. Kad Rantiņu, kā pēdējo Paegļu dzimtas pārstāvi, izlika no Jaunsilmačām, viņš pārnāca dzīvot pie mums. Viņš, kā bijušais karavīrs, prata apieties ar ieročiem un diez kur bija sadabūjis briesmīgi garu, vecu gala lādējamu medību bisi, kuras gailis vien svēra vai veselu kg. Kad to pielādēja, ieberot krietnu sauju pulvera un aiz rijas blieza vaļā, bija tāds blīkšķis, ka mājai visi logi norībēja.

Ierocis nu bija. Griba iet uz jakti visiem briesmīga. Uz ko iet? Protams, uz bukiem, to ap māju bija visvairāk. Kā jaktēt? To neviens nezinājām, arī Rantiņš nē.

Bija Ziemsvētku trešā diena. Laiks bija silts, sniegs mīksts, bet dziļš – līdz ceļkaulam. Mežs piesnidzis. Sagērbāmies kā ziemeļnieki. Sākām no raktā ceļa, kur atradām svaigas stirnu pēdas. Tas bij komisks gājiens. Pirmais, salicis, bisi ar uzvilktu gaili uz priekšu izstiepis, gāja Rantiņš, aiz viņa rindā, saliekušies divos līkumos, Alberts, Andzis un es. Sniegs bira aiz kakla, iet caur bieziem krūmiem bija grūti. Reizēm Rantiņš apstājās un brīdināja mūs iet klusāk... Un tā līdām bez jēgas pa sniega pilniem biezokņiem. Lielu uztraukumu piedzīvojām pie Puriņu šķūņa, kad Rantiņš mūs apturēja un pačukstēja, ka viņš priekšā redzējis stirnas balto pakaļu. Tas arī bija viss panākums. Iznācām no biezokņa un redzējām, ka stirna iegājusi Ērkavu lānā. Ar to visiem bija diezgan, jo sāka jau krēsnot. Klusēdami bridām uz mājām, slapji līdz ādai un noguruši līdz nāvei.

Tikai ar laiku uzzinājām no citiem tādus jēdzienus, kā masts, dzinēji, priekšā stāvēšana u.c.

Vairāk šādus gājienu nerīkojām. Pietika.

Pa dzīves takām

Daudz ūdeņu aiztecējuši, daudz notikumu risinājušies, būtu daudz ko stāstīt, bet to labāki jau nepateikšu un tāpēc stāstīšu konspektīvi.

1911.gada pavasarī abi ar Andzi beidzām Mazsalacas Ministrijas skolu. Skolotājs Salaks A. (labs skolotājs) ieteica mums mēģināt iestāties Valmieras skolotāju seminārā. Pa vasaru sagatavojāmies un rudenī sekmīgi startējām, pie kam mani uzņēma kā stipendiātu ar dzīvi internātā pie visa brīva. Andzis kopā ar Birkenfeldu un Lapseli īrēja istabu pilsētā. Viņam gādāja pārtiku no mājas.

Sākās jauna, interesanta dzīve. Valdības pogotie skolotāji, jaunas mācības, režims, biedri...

1912.g. nodibinājām nelegālu pulciņu;

1914.g. Lapseli arestēja;

1913.g. Gaujā noslīka mūsu biedrs A.Vecozols;

1915.g. beidzām semināru un saņēmām pagaidu apliecības bez mazākās svinību pieskaņas – ne tā, kā tagad.

1916.gads. karš. Andzis un Alberts jau armijā. Es badojos, novājēju un komisijā dabūju 3 mēnešus brīvu. Tai laikā, pēc Gregora ieteikuma, iesniedzu dokumentus

uz Petrogradas Vladimira kara skolu. Ieskaitīja kandidātos un saņēmu pavēsti ierasties. Nodzīvoju kazarmās 2 nedēļas, bet komisijas dienā paliku pāri – uz nākošo reizi. Man priekšā stāvošo Lībiņu A. neņēma. Braucu mājās un tūliņ tiku mobilizēts. Nokļuva latviešu strēlnieku rezerves pulka II bataljona 6.rotā, kas papildināja frontē dilstošo 6.Tukuma pulku. Bataljona komandieris bija podporučīks Rutkis, pulka virsnieki – praporščīks Ramats, Judins, Cariņš, kapteinis Jansons u.c. sevišķi ar savu naidu un nežēlību pret strēlniekiem izcēlās prap. Ezeriņš, kuru 5.rotas strēlnieki kādu nakti bija iesvieduši Bilskas muižas dīķī.

Kad uz fronti sūtīja marša rotu, komandieris prasīja: „Kādas pretenzijas?” atskanēja vienbalsīgs kliegziens: „Dodiet līdz prap. Ezeriņu!” (Lai pirmā uzbrukumā ejot, to no mugurpuses nošautu.) komandieris apsolīja sūtīt ar nākošo ešelonu.

1917.gads. Priecīgā, trauksmainā Februāra revolūcija. Strēlnieku mītiņi, sarīkojumi. Es kā „veckareivis” darbojos pie jaunkareivju apmācības: maršēju pa Smiltenes tirgus laukumu. Kad vāci bija tuvu Rīgai, mūsu pulku pacēla uz riteņiem un mētāja pa sliedēm Petrogradas virzienā. Stacijā Dno dabūjām redzēt Kerenska „nāvinieces”: krievu urrā patriotes kareivju šīneļos. Strēlnieki visādi viņas ķircināja un izsmēja. Beidzot mūsu pulku novirzīja Tērbatā. Sākās Oktobra revolūcija. Notika daudzi mītiņi, kuros revolucionārie strēlnieki un virsnieki izcīnīja ideoloģiskas kaujas pret revolucionāriem virsniekiem. Notika asa šķirošana, daudzus virsniekus no pulka padzina.

Varu Tērbatā pārņēma revolucionārā komiteja, balstoties uz revolucionāriem strēlniekiem. Šīs komitejas uzdevumā dabūju norīkojumu dežurēt telegrāfā – pārķert telegrammas, kas nāca no kontrrevolucionārām daļām, kas virzījās uz Petrogradu. Revolūcijas štābam bažas sagādāja kazaku pulki, kuri stāvēja ārpus Tērbatas. Pie tiem izsūtīja aģitatorus un kādu dienu kazaki, sarkaniem karogiem plīvojot, iejāja Tērbatā izteikt padevību jaunai varai. Tāpat bailes bija no igauņu pulka, kuru vadīja reakcionārie virsnieki. Igauni nāca ar varu atsvabināt arestētos igauņu nacionālistus. Pretim izgāja mūsu strēlnieku rota, bet līdz atklātai sadursmei nenonāca.

Iznāca dekrēts, ka skolotāji var pēc vēlēšanās demobilizēties. Es demobilizējos un braucu mājās.

Liesmainie gadi

Un es atkal Mazsalacā. Tur, izrādās, jau augstu bangoja revolūcijas viļņi. Bija jānoārda vecais valsts aparāts ar visiem tās atribūtiem. Visos pagastos atcēla vietniekpulkus un pagastvečus, vēlēja jaunas padomes un izpildkomitejas, atcēla un atbrūvoja uradņikus, dibināja miliciju, konfiscēja un aprakstīja aizbēgušo kontrrevolucionāru mantu, dibināja Darba jaunatni u.t.t. Sapulces, sapulces, mītiņi, sēdes, sēdes, organizēšanās, organizēšanās... Mēs, no armijas pārnākušie jaunieši, ar krūti metāmies vecā noārdīšanas un jauncelsmes darbā. Vajadzēja būt un bijām visur klāt.

Man, negaidot, pavērās jauns darba lauks. Pagasta padome atcēla no amata veco reakcionāro skolotāju Osi un mani un Birkenfeldu ievēlēja par skolotājiem Draudzes skolā. Bija jāuzņemams jauns un nepazīstams jaunrades darbs. Bija skola ar skolēniem, ar vecām mācību grāmatām un ar veco, ņirdzīgo, smīnošo Osi, kurš dzīvoja turpat un ņirgādamies mūs no rītiem cēla augšā ar braši nodziedāto Marseljēzu. Nekādu norādījumu no centra. Arī notikušais skolotāju kongress vairāk par revolucionārām frāzēm nevarēja dot. Tad nu

darījām, kā domājām. Atmetām ticības mācības – to vietā likām ētiku, mācījām revolucionārās dziesmas, turējām sapulces, kurās populāri skaidrojam par karu, par lielās pasaules politiku u.t.t. Darījām, ko nu varējām.

Mēs strādājām, bet reizē arī jutām, ka pār mums savelkas ienaida negaisi: no frontes nāca satraucošas ziņas. Reakcija un nodevība darīja savu. Pienāca 1918.gada marts un krita Rīga. Tuvojās vācieši. Ko darīt? Norādījumu no centra nekādu. Bēgt? Bet nevienam galvas neesam paņēmuši, noziegumus nekādus neesam pastrādājuši. Andzis strādāja kā Izpildu komitejas sekretārs. Nolēmām nebēgt, bet pabēgt pirmā laikā no acīm. Tā mēs nonācām Rantiņu mežā – Šķūnīšu pļavā. Tur bija siens. Laiks pieturējās auksts. Ierakāmies sienā. Pār koku galotnēm bieži laidās lidmašīnas. Bija liela kāre uzbliezt (mums abiem bija karabīnes), bet baidījāmies, ka tas var izsaukt meža ķemmēšanu. Pēc pāris dienām mūsu mājās bija ieradies uradņiks Aspers un meklējis mūs. Tātad arests. Pavēlējis nekavējoši ierasties komandantūrā. Par neierašanos atbildēšot visi piederīgie.

Ko darīt? Bēgt? To varēja. Bet vai to var? Arestēs visus mājiniņus... Izlēmām abi, ka nedrīkstam likt citiem atbildēt par mūsu „nodarījumiem”. Un vai nu tik ļauni būs? Atsveicinājāmies un gājām – pretim nezināmai ellei.

Mazsalacā pie pagastnama liels ļaužu bars, daudz pajūgu. Pavīdēja no alām izlīdušie mošķi – Mazsalacas uradņiki, Skulberga pagastvecis Spīcis, pilsētas galva Daugulis u.c. Mūs saņēma izkāmējis vācu feldfēbelis ar veselu pūli nirdzīgu seju un veda uz aresta telpu – pagasta nama zāli, kura jau bija pilna ar arestētiem. Drūmām sejām mums pretim nāca skolotāji Strazdiņš, Bankovskis, Kaužēns Tenis un dažādi Izpildu komitejas darbinieki. Drīz feldfēbelis izdzina mūs pagalmā, nostādīja rindā un ķērcošā balsī pārbaudīja pēc saraksta. Tad izrīkoja pajūgus, sasēdināja mūs katrā pa trīs, klāt piesēdās šur tur pa noplukušam vāciešam un tad visa karavāna, skaitā ap 15 pajūgu, devās ceļā uz Rūjienu.

Tur mūs sabāza netīros un aukstos lopu vagonos un veda uz Valku. Valkā mūs sadzina aprīņa cietumā. Es gadījos nokļūt kamerā, kurai logs izgāja uz sētu. Logs bija bez stikliem un drīz vien pie loga saradās vairāki cilvēki, paziņas, ar kuriem varējām sarunāties (sargs atļāva). Par brīnumu, pie loga pienāca arī Birkenfelds, kurš stāstīja, ka viņš mēģināšot pāriet fronti. Vācieši Valkā uz ielas pie telefona stabiem pakāruši vairākus, tāpat Valmierā pie baznīcas esot pakārti pašreiz brāļi Dilles u.c. tas, protams, mūs briesmīgi satrauca.

Otrās dienas pievakarē mūs atkal ielādēja vagonos un veda uz Valmieru – atkal uz aprīņa cietumu. Sadzina kamerās tā, ka nevarēja ne stāvēt ne tupēt. Drūmā noskaņojumā gaidījām, kas būs tālāk. Un tad pienāca

Baigā nakts,

kuru nekad neaizmirsīšu. Bija varbūt pāri pusnaktij. Jau laidāmies smagā snaudā. Kad cietuma koridorā dimdēja soļi un bija dzirdamas satrauktas balsis. Arī pie mūsu durvīm. Noskrapstēja atslēga, durvis atvērās un pa tām izgāzās resns, acīmredzot, piedzēries, līdz zobiem bruņojies vācu oficiers ar spožu kabatas laternu rokā. Nicinošā, ķērcošā balsī uzblāva: - Hier zind Bolševiken! – Klusums. - Zģec bolševiki? - Klusums. - Nu, zavtra k pazvedku vas vseh povestim! – apcirtās apkārt un smagās kameras durvis atkal aizcirtās.

Un tad sākās... Daudziem nervi neizturēja, tie sāka skaļi vaimanāt, raudāt, skaitīt tēvreizi... Mēs ar Strazdiņu sapratām, ka visus jau nu nekārs, bet – izlases veidā tas iespējams, jo pie baznīcas jau pašreiz karājās un kokos vēl vietas diezgan. Atlika klausīties citu vaimanās un gaidīt kas būs, klusībā cerot uz labāko...

Svīda gaisma. Sasprindzinājums sasniedza augstāko pakāpi. Bet cietumā valdīja klusums. Pamazām palika gaišāks. Ārā bija dzirdamas vāciešu ķērcošās balsis. Satraukums it kā sāka aprimt. Cietums it kā pamodās. Dunēja soļi, skanēja dzelži. Durvis atvērās un mums pavēlēja iziet pagalmā. Bijām cilvēku 60 un daudz vāciešu. Mūs sastādīja kolonā pa četri un durkļotu sargu ielenkti, devāmies cauri pilsētai uz staciju. Ielas gājēji apstājās un drūmi noraudzījās uz neparasto gājienu. Stacijā mūs jau gaidīja ešelons. Atkal sakāpām aukstos un netīros vagonos un ešelons devās Rīgas virzienā. Kā uz komandu visos vagonos uzreiz sāka dziedāt „Ar kaujas saucieniem...”. Es nekad savā mūžā šo dziesmu nebiju dziedājis ar tādu izjūtu, kā tagad... Nu mums visiem bija skaidrs, ka mūsu ceļi ved uz rietumiem.

Uz Vācijas bada un nāves nometnēm

Ap pusdienas laiku ešelons apstājās Inčukalnā. Pavēlēja izkāpt un mūs dzina uz tikko iekārtoto koncentrācijas nometni: milzu aploks, apjozts ar dzeloņdrāšu žogu. Aploka vidū vecs šķūnis. Nakts bija jāpavada zem klajas debess. Otrā rītā atkal ešelonā – šoreiz uz Rīgas termiņcietumu, no kurienes formēja ešelonus uz Vāciju. Pēc divām dienām arī mēs braucām cauri Lietuvai. Bijām vagonā, kā siļķes mucā ar drūmu vācieti pie durvīm. Pirmā pilsēta – Gumbinēna. Un tad sākās Vācija, skaistā Vācija, kuru patiešām var saukt par skaistu. Vācieši dzīvo ciematos, kuri grimst zaļumos, skaistas, dažādās krāsās krāsotas mājiņas, sarkaniem dakstiņu jumtiem, uzbūvētas ar dažādiem izlaidumiem un tornīšiem. Visur redzama priekšzīmīga tīrība un kārtība. Staciju peroni ļoti tīri. Vilcienus un stacijas apkalpo tikai sievietes, tērptas glītos, zilos mundieros ar dažādām krāsainām uzšuvēm.

Piepeši kādā vietā dzelzceļa malā ieraudzījām ko neredzētu: arklā iejūgti 7 krievu gūstekņi. Arklū vadīja klibs vācietis noplukušā mundierī, šauteni pār muguru; aiz arājiem tālāk seši gūstekņi vilka ecēšas, nopakaļ vācietis... Nu mēs sapratām, kas mūs sagaida... Braucām pa divsliežu ceļu. Pretim mums nepārtraukti traucās ešelonu ar kareivjiem un kara materiāliem. Beidzot arī mūsu skrējiens bija galā. Ieraudzījām piestātni ar uzrakstu:

Hammeršteina

Kura atrodas Austrumprūsijā, apmēram, vidū starp Berlīni un Karalaučiem. Iedomājaties bezgala plašu, kailu un smilšainu līdzenumu. Ne koku, ne lāga krūmu. Gājām milzīga kolona, kaut kur pie horizonta bija redzami torņi un ēku silueti. Tur veda mūs. Tā izrādījās mūsu Golgāta. Priekšā pavērās nepārskatāmi plašs dzeloņdrāšu (trim kārtām) iežogots laukums ar augstiem režģu sargu torņiem, kuros tupēja vācieši ar ložmetējiem un prožektoriem, ar kuru starmešiem cauru nakti apgaismoja drāšu žogu. Cauri komendantūras vārtiem mūs iedzina aplokā, nemitīgi klaigājot: „Sneller rusisiše švein!”

Aploki bija sadalīti blokos, norobežoti viens no otra. Mums līdās bija franču koloniju karaspēka gūstekņi (melnie). Mūsu blokā bija kādas 10 barakas, dēļu, ar 3 stāvnārām. Katrā barakā sadzina ap 200 cilvēku. Kailas nāras – tās nu bija mūsu mājas. Katram iedeva katliņu un karoti. Pie komendantūras ēkas bija lauku virtuve. Izsiedza pirmās pusdienas – uz 8 cilvēkiem kukulīti kukurūzas maizi un zupu – kāpostu tēju. Otrā dienā deva zirgu gaļas tēju u.t.t. no rīta karstu, melnu ūdeni, ko sauca par kafiju bez kā cita. Sākās bads. No sākuma vēl izsalkumu centāmies apmierināt ar iemainīto maizi: aiz žoga stāvošie friči labprāt deva maizi pret mūsu naudu, kuriem tā bija, pret šallēm, pulksteņiem... Bet šie fondi ātri izsīka un tad sākās īstais bads. Vienīgā uzturviela bija arestanta deva. Cilvēki noliesēja, uztūka, krita no kājām, saslima. Katru dienu caur vārtiem uz kapiem iznesa ap 20 mirušos.

Mirušos nesa garenās koka kastēs, kuras pie kapa, pareizāk sakot – grāvja, iztukšoja un nesa atpakaļ uz nometni. Tad uz kapiem gāja krievu pops bez sarga, viens pats monotonā balsī dziedāja psalmus un kvēpināja vīraku. Pēc tam gāja kaprači un darīja savu.

Es saslimu ar sauso pleirītu, mani ievietoja nometnes slimnīcā un kādu nakti mani līdās gulētāji, abi, pa nakti bija miruši. Laimīgs bija tas, kas stāvēt rindā pēc pusdienām, varēja smiltis ar zābaku uzrušināt kādu kartupeļu mizu, kaut sažuvušu. Visu zālīti, kas uzdīga aiz pirmā žoga, cik tālu varēja gulus ar roku aizsniegt, tika noplūkta un apēsta, pie tam ar risku, jo sargs šāva no torņa. Pārtika tika pievesta zem katras kritikas; kādu dienu pievestās zirgu gaļas mucās bijušas tikai zirgu kājas ar visiem pakaviem un viena pildīta tikai ar zirgu dzimumorgāniem...

Viena doma bij vienmēr: vai vēl piedzīvošu to dienu, kad varēšu paēst maizi tik, cik gribas... Un šo dienu piedzīvoju ap vasaras vidu. Negaidot saņēmu sūtījumu no mājas: veselu maisiņu ar sausiņiem. Rūpīgi apskatīju katru sausiņu, cerēdams atrast kādu raksta galiņu. Un atradu! Vienā iecepts papīra rullītis, kurā ziņoja, ka mūs pa mājām policija bieži meklējot – esot izbēguši. Sausiņi pietika 2 dienām, jo bija jādalās ar biedriem.

Divi no mūsu bloka sajuka prātā. Naktī barakā atskanēja drausmīgs kliegziens, kas nāca no augšas. Kad uzdedza gaismu, redzējām, ka pa dzelzs stabu līdz pašam jumtam uzrāpies kāds nelaimīgais un kliegda, un smēja kā ārpriekš. Saskrēja no komendantūras vācieši un nelaimīgo biedru kaut kur aizveda.

Otrs gadījums. Kādu dienu mūsu blokā kāds jauns krievs manā acu priekšā piepeši sajuka prātā. Sāka neprātīgi smiet un skrēja uz žoga pusi kliegdam: - Ķeper ja domoi poidu!- Ar kaķa veiklību viņš pārrāpās pār pirmo žogu (ap 4 m augstu), tad otru, trešo – un nu ņemas pa lauku skriet prom. Elpu aizturējuši noskatījāmies šai traģēdijā. Aiz žoga stāvēja jauns fricis, zaļš zēns, kurš sākumā bēgli nepamanīja, tad ieraudzīja un iebļāvās: - Halt! Halt! - Tad sāka šaut – vienreiz, otrreiz, trešo reiz, bet nevarēja trāpīt. Tad bēgli ņēma uz grauda 100 m tālāk stāvošais vācietis, nometies uz celi. Pēc otrā šāviena bēglis apmeta kūleni, plaši izplētis rokas. Abi vācieši pieskrēja klāt. Bēglis bija vēl dzīvs, mēģināja celties, bet vācieši viņu sagrauba, katrs aiz savas kājas un vilka pa zemi uz 300 m attālo komandantūru.

Nometnē laiku pa laikam formēja “nāves ešelonu” – rietumu fronteī uz ierakumu darbiem un dzīšanai pa priekšu uzbrukumā ejošiem mīnu lauka attīrīšanai. Zināja stāstīt, ka no turienes neviens neatgriežoties. Ešelonos nozīmēja spēcīgākos. Tāpēc katrs domāja par to, kā no šīm jaunām briesmām izvairīties. Bija divas izejas: saslimšana vai bēgšana. Es, kā

nesmēķētājs, sāku pīpēt, dziļi vilkt dūmu un bojāt sirdi. To arī panācu – ārsti atzina sirdskaiti.

Bieži notika bēgšanas mēģinājumi. Tos organizēja pa grupām, kur bija jābūt diviem intelligentiem, kas varētu naktī noteikt debess puses un trīs sagādniekiem – “zaglīšiem”. Nereti pienācās redzēt, ka lauku žandarmi ved uz nometni notvertos bēgļus. Stāstīja, ka nereti atvesti bēgļi, frakās un šēzēs tērpti, jo jāņem tak tādi tērpi, kādi klētī atrodami.

Kādā jūlija agrā rītā mūs visus kājās piecēla spēcīga kanonāde. Redzējām, ka pāri nometnei šāva artilērija. Šāva no visiem ložmetēju torņiem un uz nometni no visām pusēm uzbruka kājnieku ķēdes. Atskrējuši līdz žogiem, kājnieki atkāpās un šaušana apklusā. Zinātāji stāstīja, ka tas esot kārtējais iebaidīšanas manevrs, lai gūstekņi, skaitā ap 30 000 – nedomātu izlauzties, par ko baidoties apkārtnes iedzīvotāji.

Likās, ka braukšana uz rietumiem novērsta. Kādu dienu, vasaras vidū, piepeši izsauca mūs visus, ko ārsti bij atzinuši par slimiem un lika sagatavoties braukšanai uz citu nometni – Čersku, vēl dziļāk Vācijā. Skumja atsveicināšanās no Andža, Strazdiņa un citiem biedriem. Kur? Kas gaida?

Čerska

Čerska ne ar ko neatšķīrās no Hammeršteinas. Tādi paši žogi, sargu torņi, klibi, veci Friči, zaļi friči, tāds pats bads, ikdienas apbedīšanas skati. Tikai šeit nometne lielāka. Čerskas kapos guļot ap 45 000 kritušo no bada un slimībām. Jauns bija tas, ka nometnē katru rītu ieradās apkārtējie budži pēc darba spēka. Nostājāmie ierindā un budzis no šīs rindas izlasīja tos, kas pēc viņa domām vēl spēja kustēt. Arī man gadījās vienu dienu iekļūt 10 cilvēku grupā. Gājām uz ciemu vienai saimniecei novākt kartupeļus. Vienīgā alga bija – dabūjām pieēst pilnu vēderu ar kartupeļu zupu, un vēl uz nometni katrs centāmies iznest 5 – 6 zaļus kartupeļus.

Jūtami tuvojās ziema. Sākām salt un drebēt no aukstuma. Bija jau novembra beigas. Te kādu dienu kā zibens nometni aplidoja vēsts: Vācijā revolūcija! Neko labāku nevarējām iedomāties. - Unser Kaizer kaput! - sauca sargi. Nometnē, kopā ar vāciešiem, notika mītiņi, kuros runāja gan latvieši (Maciņš), gan vācieši (kareivji). Kareivji, daļa, staigāja ar sarkanām lentām un mierināja mūs, lai ieturot mieru un kārtību, ka nekavējoties tikšot gādāts par mūsu atsvabināšanu un sūtīšanu uz mājām.

Beidzot pienāca tā diena, kad blīvējāmies vagonos. Varējām tikai stāvēt, bet bijām priecīgi arī par to. Stāvus arī gulējām, spiezdāmies cits pie cita. Ešeloni ceļu pārslodzes dēļ virzījās uz priekšu ļoti lēni un tikai pēc 2 dienām mēs tikām Rīgā. Es pārbraucu, bet Andzis... Kopā ar Strazdiņu bija bēguši, bet notverti, bij iemaldījušies kādā zemes mēlē, kas iestiepjas jūrā. Pēc biedru ziņām viņš arī atbraucis Rīgā, bet saslimis ar tīfu un kaut kur ievietots. Kur? Meklēšana nedeja nekādus rezultātus. Tā tad miris...

Atkal Mazsalacā un atkal projām

Mājās beidzot atkūlos ap 1918.g. decembra beigām, izbadējies, novārdzis, uztūcis. Vajadzētu krietni atpūsties, bet kas to deva. Mazsalaca vārījās kā katlā. Okupācijas vara bij rīkojusies skarbi, protams, balstoties uz šucmaņu un dažādu nodevēju norādījumiem. Vācieši atkāpās, pareizāk, bēga un viņiem līdzī visādi nodevēji. Tuvojās Sarkanā armija. No jauna organizējās padomes, nostiprinājās Padomju vara. Bija jāsauc pie atbildības tie, kas okupācijas laikā bija pastrādājuši visādas nelietības un aktīvi sadarbojušies ar vāciešiem.

Mani atkal gaidīja skola. Atkal Osi atcēla un atkal ievēlēja mani, šoreiz ar Veidenbaumu. Un atkal jāsaka: tā nebija nekāda nopietnā strādāšana, jo nebija ne grāmatu, ne programmas. Bija pašiem jāstāda programma un jādomā par saturu, ko tajā ielikt. Krita Rīga un Latvijā nodibinājās Padomju vara. Daudz laika prasīja sabiedriskais organizatoriskais darbs Mazsalacā.

No 1919.gada notikumiem vislabāk atmiņā iespiedušās igauņu baltgvardu noslepkavoto bēres aptiekas kalnā un 1.maija mītiņš baznīcā. Bērēs piedalījās ļoti daudz ļaužu, tika teiktas vairākas runas, dziedātas revolucionāras dziesmas. Piedalījās 7.Bauskas strēlnieku pulka pārstāvji. 1.maijā baznīca bija pārpildīta. Tā bija pušķota ar ziediem un sarkaniem karogiem. Kanceli apvija karogs ar uzrakstu: "Lai dzīvo sarkanais terors!" Kancelē kāpa Krūmiņš, Pilāts un Kārlis Strazdiņš.

„Gadu simteņiem no šīs vietas jums ir sludināti meli, jums ir mācīts strādāt un klausīt kungiem, baidot ar elli un velniem, kuru nav un ticīgiem solot debesis, kuru arī nav...” Dziedāja revolucionāras dziesmas.

Vācijā revolūcija apsīka un melnā fronte atkal aktivizējās. Sarkanā armija atkāpās un bij skaidrs, ka jāatkāpjas arī mums. Saņēmām rīkojumu mums abiem ar Strazdiņu darboties kā Izglītības komitejas darbiniekiem Daugavpils un Rēzeknes apriņķos, kamēr tie vēl nav okupēti. Kad bija apdraudēta arī Latgale, Rēzeknē saformēja latviešu bēgļu ešelonu un devāmies tālāk. Mūs izvietoja Rževā: mazākos bērnus ar mani un skolotāju Egli Jermolovā, bet lielākos Znamenskā (abas bij. muižnieku ligzdās). Bija uzdevums – darīt, ko var. Bet te bij vēl grūtāk nekā Mazsalacā. Nebij nekādu grāmatu, trūcīgi bij arī ar rakstāmlietām. Turklāt bija norādījums – strādāt pēc Daltona plāna, kurš mums pašiem bija svešs, kur nu vēl nodarboties ar pedagoģiskiem eksperimentiem. Panākumu bija maz. No II pakāpes Znamenskas skolas vēl atceros Saldo, Vecgaili, Priedīti.

1921.gada rudenī sākās latviešu bēgļu atplūdi. Formējās ešelonu arī Rževā. Kolonijas sāka izkust. Daļa brauca uz Latviju, daļa aizbrauca uz citām valstīm un izvietojās darbā. Arī man bija jādomā, ko turpmāk iesākt. Nebij nekāda ierosinājuma, izņemot no mājas, kur māte smagi saslimusi un ļoti vēlētos mani redzēt (sakarā ar Andža zaudējumu).

Braukt un atkal riskēt? Pie tam braukšanu varbūt uzskatīs par bēgšanu? Varbūt mani gaida jauna Hammeršteina? Izdomājos visādi, bet tā kā viss šeit likvidējās un arī darba stils man nepatika (arī Eglem), tad nolēmām braukt, kaut Eglem nebija mazāk politisku „grēku” kā man. Un tā 1921.gada decembrī mēs bijām Latvijā.

Jaunā darbā

Pēc vienā trauksmē pavadītiem gadiem mājas klusums un miers man bija pārāk neparasts. Metos palīgā mājas darbos, bet reizē jutu, ka māja nav mana īstā vieta un jāmeklē pēc iespējas ātri darbs manā profesijā. Izrādījās, ka draudžu skolās palīgus līgst pārziņi, ministrijas skolās ieceļ inspektori, bet pagastos ievēl padomes. Vēlēšanas – pareizāk sakot – vēlamu kandidātu izraudzīšana – tika izsludināta avīzēs „...g.... tiks izvēlēts N. - pagasta skolotājs. Alga pēc vienošanās. Kandidātiem ierasties personīgi vai pieteikties rakstiski...”

Tātad mazāk solīšanā, bet praksē – vairāk solīšanā, jo bija dzirdams, ka daudzkārt vietā ietikuši tādi, kuri iepriekš aprunājušies un solījuši mucu alus. Atradu, ka Alojā, draudzes skolā, vajadzīgs palīgskolotājs. Jābrauc. Bijām ieradušies kādi 8. Notika uztraukta sarunāšanās, čukstēšana, staigāšana caur ķēķa durvīm. Kāds no kandidātiem man pesimistiski stāstīja, ka te neviens palīgs ilgāk par gadu neturoties, vecais pats esot imūns un palīgam bez skolotāja pienākumiem jāpildot arī kundzes vēlēšanās: kurš to negribot vai nevarot... .

Drīz bija mana kārtā stādīties priekšā. Domāju – iet – neiet. Iešu. Pie galda sēdēja dieva kalps (ērgelnieks) Lūkins, izdēdējis, sirms vīrs un viņa laulene – sprigana, spēcīga auguma brunete, kura meta uz mani tik alkatīgus, zibošus skatus, ka tūlīņ noprātu, ka esmu viņai pa prātam. Mans lēmums bij – pazust. Atvainojos, ka traucēju, bet konkursā nepiedalīšos neparedzētu apstākļu dēļ. Un tā es pametu cienjamo Lūkinu ģimeni. Dzirdēju un lasīju arī avīzē, ka vairākās vietās sabraukušie skolotāji uzstādījuši kolektīvas prasības, lai tad izvēlas – kuru.

Iesniedzu dokumentus aprīņa skolu valdei un pēc pāris nedēļām saņēmu paziņojumu, ka esmu ievēlēts par Pāles Segroma I pakāpes pamatskolas pārzini. Braucu aplūkot jauno darba vietu. Izrādījās, ka par mani bij parūpējies Pāles stacijas priekšnieks, mans attāls radnieks un pagasta padomes loceklis. Padomē viņš bija stāstījis, ka es esot strēlnieku kapteinis un viens gudrs cilvēks. Devos uz staciju, lai teiktu paldies draugam Dreimanim. Tuvojoties stacijai izdzirdu īstu kaujas troksni: uztraukti blāvienī, svilpieni, pa gaisu gāja koki, vaidi. Kad tiku pie mājas stūra, man pretī skrēja kāds noskrandis plušķis ar sarkanām dzērāja acīm, iespļāva saujā, atvēzējās un uzkliedza man; „Gribi kauties?” „Nē” „Nu, tad es dabūšu citu!”, un aizskrēja tur, kur klaudzēja koki. Stacijas priekšā kāds vīrs ar kāju maisīja dubļus un cītīgi ko meklēja. „Ko tu meklē?” – uzsauca. Vīrs pagrieza galvu uz manu pusi un nu es redzēju, ka labā sejas puse vienās asinīs. „Kalniņš kā gāza man ar šāli, tā puse auss nost! Tepat nokrita, ja atradīšu, varbūt dakteris varēs piešūt.”

Pametu šo bēdu brāli un gāju kantorī. Aiz galda sēdēja smaidīgais Dreimanis un miglainu skatu vērās manī, tad pazina un priecīgs iesaucās: - „Cik %% alutiņš? – 4. Cik šnaboliņš? – 40.

- Pareizi! Redzu, tu esi riktīgs skolmeistars! - pateicos viņam par rekomendāciju un aicināju viņu līdz uz tuvējo tējnīcu paēst pusdienas un iedzert glāzi konjaka. Dreimanis gandrīz vai apraudājās un klusi parādīja savas zeķes apautās kājas, paskaidrojot, ka sieva katru rītu viņam atņemot kurpes. Viņš ko labāku dabūjot tikai tad, kad kāds labs cilvēks viņam ko atnesot. Protams, es arī tāds biju un no tējnīcas atnesu pudeli vīna un kūkas.

– Bet kas tie tur ārā kaujas?

– Ainažu un Pāles lādētāju komandas, katru sestdienu.

Taisnība tika izcīnīta no spēka pozīcijām.

Pālē (1922. – 1934.g.)

12,5 gadi... mana mūža pagājušās jaunības jaukākie un skaistākie gadi... Cik daudz atmiņu – skaistu, jautru, komisku un traģisku saistās ar šiem gadiem! Biju jauns, vesels, ne ar ko saistīts, jutos brīvs kā putns gaisā, strādāju, vēroju apkārtējos ļaudis, zvejoju, medīju...

Ja braucot tālākos ceļos, esiet redzējuši tipiskos „pasaules krogus”, tad viegli iedomāties Segruma skolas izskatu: 100 gadīga vienkārtu koka ēka, pelēka, zemē iegrimusi, apmēram 40 m gara. Iepazīstoties ar telpu iekārtojumu, jāsaka, ka tā nav celta pēc arhitekta projekta, bet, ka to cēluši pagasta amatnieki pēc sava prāta. Skolotājiem iedalītas 3 istabas, caurstaigājamas, bez pavardiem. Skolas vidū viena virtuve, bez ēdamistabas, zemi griesti, bez ventilācijas. Klasēs 4 un 8 – vietīgi melni, grubuļaini, līgojoši galdi, izdaiļoti ar skolēnu iegrieztiem iniciāļiem (bij tradīcija to izdarīt katram puikam skolu beidzot). Mācību līdzekļu vislielākā nabadzība, dažas vecas ģeogrāfijas kartes un 2 – 3 tabulas, pie tām dažas tabulas valodas attīstībai. Bibliotēka ļoti niecīga. Izrādījās, ka pagasts mācību līdzekļiem nedod nekā, ja gribi panākt labākas sekmes, pērc pats. To tā arī darījām.

Skolu apmeklēja ap 100 – 130 skolēnu, galvenokārt, trūcīgu vecāku bērni: kalpu, vaļinieku, graudnieku, kuriem pašiem vasarā bij jānopelna maize. Nebija kopgalda, nebija pabalstu. Katrs ēda savu sausu maizīti, kura glabājās skapīšos un lādītēs. Vakaros gan vārīja tēju. Uz skolu brauca ar savām, dažāda izmēra, gultām, kuras bija rūpīgi jāpārbauda (kukaiņi!). Meitenēm bija 2 telpas, bet zēni pārgulēja „Kolerumā”, 200 m no skolas, kur zēnus pa nakti uzraudzīja pagasta vecs galdnieks Riņķu Miķelis. (Šī mājiņa celta koleras slimnieku izolācijai.)

Priekšā sastapu divus kolēģus: Jāni Helmani un Almu Bergsoni. Helmanis, gadus 40 vecs, pliku galvas virsu, mācījies jūrskolā. Kā jūrnīks izbraucis visas pasaules jūras, pabijis visos kontinentos un ievērojamākās ostu pilsētās, daudz ko pieredzējis un piedzīvojis. Muzikāls. Prot spēlēt uz dažādiem instrumentiem. Labas dažādas tehniskās zināšanas, kas noderēja rokdarbus mācot. Ļoti kustīgs un enerģisks. Vienmēr jautrs un dzīvespriecīgs. Ļoti mīlēja jautru sabiedrību. Labs kora diriģents. Noorganizēja pie skolas kori, kurš uzstājās sarīkojumos. Skolotāja tiesības ieguvis skolotāju trīs mēnešu kursus. Kopā medījām un zvejojām. Ar viņu varēja labi sastrādāt.

Bergsone A. – beigusi Limbažu ģimnāziju. Gara, spēcīga auguma, neizskatīga, zemu, šauru pieri, apaugušu matiem, deguns ar vieglu kupri, vietējā budža meita, šauru garīgo interešu loks. Vairāk interesējās par tīri sievietiskām lietām – štātēm un kavalieriem. Labi mācīja skolā fizikultūru un labi sagatavoja skolēnu sarīkojumos fizikultūras programmu. Vēl jāatzīmē, ka Helmanis sarakstīja arī dažas bērnu ludziņas, kuras iznāca Dūņa apgādā Valmierā. Tādi bija mani kolēģi, ar kuriem nostrādāju kopā 12.5 gadus.

Bērni nāca skolā bez dzīšanas, vienkārši, bet tīri apģērbti, nebija neviena plušķaina un spalvaina zēna. Daļa nāca ar pastaliņām. Bija arī 3 čigānu bērni. Ar vecākiem visā darbības laikā nebija nekādu konfliktu. Bērni skolu ļoti mīlēja. Pavasarī, skolas atlaišanas dienā, pagalmā bērni raudādami sakrita ap skolas sienām, jo viņi apzinājās, ka priekšā stāv smaga darba vasara. Prātā palikuši jaukie brīvvakari – rotaļu un pasaku vakari, jo pats biju jauns un aktīvi piedalījies rotaļās un spēlēs.

Pagastā bija 4 skolas: 3 I pakāpes un viena II pakāpes (5. un 6.klase). Ārciema skolā strādāja Muskars P. ar sievu, Āsteres I pak. – J. Karlsons un Krastiņa Austrā, II pak. – Ālers

V. un sieva E. Drīz pārliecinājos, ka esmu iekļuvis labos ļaudīs. Visi skolotāji bija progresīvi un vienoti, viņi ātri vien mani iesaistīja savā draudzīgā kopā un iepazīstināja ar apkārtni un sabiedrību. Visi bija Latviešu Skolotāju savienības biedri. Kopas dvēsele bija Ālers, kuram bija cieši sakari ar Rīgas, tā laika, vadošiem, progresīviem pedagogiem.

Izveidojās neoficiāla metodiskā apvienība. Kļuva par tradīciju reizi mēnesī pēc kārtas sabraukt vienā skolā. Te netika lasīti gudri referāti, bet pie tējas glāzes izraisījās lietišķas un vajadzīgas sarunas. - Cik tālu tu ar aritmētiku, latviešu valodu, kā vieglāk ieskaidrot dalīšanu u.t.t.? - Apskatīja jaunākos mācību līdzekļus. Vēl mūs visus saistīja viens liels, kopējs pasākums – bērnu svētki pavasaros, skolu beidzot. Tiem sākām gatavoties jau rudenī. Bij jāizvēlas kora dziesmas, masu un atsevišķu skolu vingrojumi, kādas būs nodaļas, nodaļu vadītāji, lai savlaicīgi varētu vākt materiālus.

Visa šī lielā pasākuma iniciators un dvēsele bija Ālers. Bērnu svētkos piedalījās arī Blomes (skol. Niedre un Lange) un Viļķenes skolas (skol. Noriņi un Ģīze). Atceros šādus kopīgus svētkus Šķirstiņu muižā, Svētupes krastā. Bez masu un individuāliem vingrojumiem un kora dziesmām, darbojās nodaļas: „Brīnumi bez brīnumiem – ķīmijas (Ālers), dzīvās dabas (es), pasaku (Krastiņa), zīmēšanas, matemātikas (Muskars, Helmanis) un daudz sporta nodaļu – augstlēcšanā, skriešanā u.t.t.” Iztīrījām arī muižas kūtsaugšu no 100 gadīgiem mēsliem, lai vakarā varētu parādīt kino. Bija arī uguņošana. Svētki parasti izdevās lieliski.

Nodibinājām arī Pāles Izglītības biedrību, ap kuru grupējās jaunatne un progresīvā inteliģence. Rīkojām daudzas teātra izrādes ar priekšlasījumiem. Arī es daudzās lugās uzstājos kā aktieris. Pālē norisa asa politiska cīņa: vienā pusē turīgie lauku budži ar Zemnieku Savienību (politisko partiju un aizsargiem), otrā pusē laukstrādnieki, kuri grupējās ap Laukstrādnieku savienību un Patērētāju kooperatīvu. Cik zinu, neviens skolotājs nebija aizsargos un Zemnieku Savienībā. Vēlēšanās liels vairākums balsis nodeva par kreisās frontes kandidātiem. Labējo idejiskais vadonis bija dzirnavnieks Birkenfelds, kurš bija sevišķi nikns uz skolotājiem. Tāpēc arī pēc Ulmaņa apvērsuma notika asa izrēķināšanās – Pāles progresīvo grupu izkaisīja pa visiem vējiem. Drīz pēc 1934.gada 15.maija apvērsuma katru vakaru pa radio ziņoja par atlaistiem darbiniekiem. Kādu vakaru pienāca arī mana kārta. Tātad viens manas dzīves posms noslēdzies. Uzmaucu cepuri uz acīm un ilgi tajā naktī klejoju pa man tik mīļo Tempelmežu upes krastā. Nobeidzot šo īso pārskatu, gribu vēl atzīmēt to, ka 12,5 gadu laikā skolā nekas netika remontēts – vecās krāsnis kā nekā turējās, arī krāsots nekas netika. Telpas stāvēja melnpeļēkas. Kad par remontiem ierunājos pagastā, saņēmu atbildi, ka tikšot drīz celta jauna skola, kurā apvienošot visas Pāles skolas.

1934.gada rudenī dabūju ziņu, ka es un Ālers tiekam pārcelti uz Staiceles 6.kl. skolu, Helmanis un Krastiņa uz Burtņiem... Mūs izkaisīja pa visiem vējiem.

Daži jautri notikumi no Pāles laikiem.

Un tad viņš mani porterēja...

Pievakarē savā istabā laboju burtnīcas. Piepeši, bez piekļauvēšanas, manā istabā iedrāžas briesmīgi vaimanādams kāds puika. Es viņu no pirmā acu uzmetiena nepazīstu, jo seja ir koši melna kā nēģerim, tikai šur tur plankumi, kas noberzti ar asarām. - Kas ar tevi noticis? – jautāju. Jānis, rīstīdamies, caur asarām sāk: „Kalniņš pienāk pie manis un prasīja: - Vai tu gribi, lai es tevi porterēju? - Gribu. - Viņš novilka svārkus, uzmeta man uz galvas un teica: - Stāvi, nekusties, gaidi mani!- es stāvēju un gaidīju. Kalniņš bija drīz atpakaļ un no mugurpuses ar plaukstām man berzēja ģīmi. Un tad es tāds iznācu. - Ar ko tad viņš tavu ģīmi nosmērējis? - Ar podiņa sodrējiem.

Ir!

Notiek mācāmstunda pēc vakariņām. Lielajā klasē mācās ap 50 skolēnu. Klusums. Es sēžu ar savu lampu pie skolotāju galdiņa un laboju burtnīcas. Griestu lampas gaiši deg un ap tām sīc mušas. Visi nogrimuši darbā, skolēni mācās šņākdami un tusnīdami.

Piepeši šai klusumā atskan spēcīgs, veselīgs pirdiens. Visi satraukti paceļ galvas un platām, izbailu pilnām acīm raugās uz mani: kas nu būs? Interesanti bij redzēt šīs nopietnās sejas! Es, smieklus valdīdams, piecēlos un mierīgi jautāju: - Kurš tas bija?

Klusums. Atkārtoju jautājumu. Klusums. Ko darīt? Tad ap klases vidu sāk celties pie mutes kabatas lakatiņi un acu šķielēšana no labās un kreisās puses norāda uz gāzes izplūdes vietu, kur sēž drukna auguma zēns – Alfrēds. Atkārtoju jautājumu. Klusums. Piepeši no viena sola, roku vicinādams, pielec kājās kāds zēns Valdis un iesaucas: - Es, skolotāj! - Tu tas biji? - Nē, bet laižat, es uzzināšu!

Nesaprotu, ko viņš grib? - Ej, - dodu atļauju. Bet druknais Alfrēds savā solā paliek nemierīgs. Bet Valdis steidzīgi pieskrien pie Alfrēda no mugurpuses un mēģina iebāzt tam savu degunu aiz apkakles. Alfrēds viebjas un liec galvu atpakaļ. Īss cīniņš un tad nāca priecīgs, skaļš izsauciens: - Ir! - Alfrēd, tu tas biji? – Alfrēds gausi pieceļas un izdveš: - Es. - Dodu rīkojumu: - Ej uz atejas vietu un pasēdi tur minūtes desmit. - Kājās pielec Pēteris: - Lūdzu skolotāj, es iešu līdz un par durvju šķirbu lūrēšu vai viņš sēž. - Ejiet.

Abi steidzīgi aiziet. Klase tiek izvēdināta. 50 galviņas atkal noliecas pār burtnīcām un atkal iestājas klusums. - Acīmredzot, man nezināms, bet praksē pārbaudīts paņēmiens, - pie sevis nodomāju.

“Citādi spļaudīs virsū...”

Skolā ieradies inspektors (J.R.). Staigā no klases klasē, apskata telpas. Nobrīnās par atejas vietām, kas atrodas šaurā koridorā starp guļamistabām, tikai ar vienu brilli zēniem, vienu meitenēm. Te starpstundās liela spiešanās. Pie tam dēlīšu durvis ar lielām šķirbām. Inspektors bij stundā pie manis. 10 minūtes pirms zvana inspektors aizgāja. Novilcināju zvanu par vairākām minūtēm, jo bažījos, ka tik viņš nav atējā. Palaidu skolēnus un pats steidzos uz ateju. Kā tad, pie atejas durvīm kādi 10 puikas, dauza tās, bet viens tik kliez: -

Tais' ātrāk, tais' ātrāk, citādi splaudīs virsū! - Atsvabināju inspektoru no aktīvistiem. Iznāca ārā, sarkans kā biete un noteica: - Ir gan jums labierīcības! - Ar tādām mums jāapmierinājas,- es saku.

Grēku plūdi

Katrs no mums savā klasē mācījām pātarus un bībelstāstus. Man IV klasē mācāmā vielā nāca kārta stāstam par „Grēku plūdiem”. Izstāstīju šo stāstu, uzdevu izmācīties. Nākošā reizē izdalīju papīru un liku šo stāstu uzrakstīt, kā kurš šo notikumu izpratis. Kāda meitene bija uzrakstījusi apmēram šādi:

„Kādu dienu Dievs pasauca Noāsu un pateica, ka cilvēki palikuši par daudz grēcīgi, tāpēc viņš nolēmis viņus plūdus noslīcināt, bet šo ne. Lai uztaisot labi lielu kasti, kurā varot ielikt sievu, bērnus un no visiem kustoņiem pa pāram. Kad kaste bij gatava, Dievs pavēlēja līst iekšā. Sāka līt lietūs – 40 dienas un nakts. Sacēlās plūdi pāri kalnu galiem. Bet Noāss sēdēja kastē. Dievs pats sēdēja uz vāka ar koku rokā un brauca. Kad visi grēcinieki bija noslīcināti, ūdens sāka kristies. Dievs nobrauca plostu seklākā vietā. Kad ūdens nokritās, Dievs lika Noāsam attaisīt durvis un iet ārā. Noāsam bij grūti ārā tikt, jo bija briesmīga spiešanās. Smirdēja tā, ka Noāss aizspieda abas nāsis un aizbēga. Kustoņi nāca ārā gluži pliki, jo aiz bada viens otram bij nograuzuši visu spalvu.

Tādi ir bijuši grēku plūdi skolēnu iztēlē.

Pirts deg!

Mans draugs Riņķu Miķelis, Koler mājas iemītnieks, bija milzīgs izpērājs. Tā kā pašam pirts nebija, sestdienās viņš gāja uz kaimiņu pirti. Bet tad Miķelis sadūšojās un nolēma pats sev pie mājas ierīkot pirti. Svētupes stāvajā krastā viņš izraka veselu, lielu pagrabu, krietnas istabas lielumā, stūros ieraka stabus un, lai smiltis peroties nebirtu acīs un spalvā, griestus nostiprināja ar nomaļu dēļiem, šālēm. Pavardu ūdens sildīšanai un „gara” uzmešanai bij sakrāvis no dažādiem akmeņiem. Nebija jau lielas ērtības, bet iztikt varēja.

Sākās pāršanās. Parasti Miķelis atnāca pievakarē pie manis un aicināja uz pirti. Pēc tam gāja meitīši. Riņķa mamma bieži vien sūdzējās, ka viņas vecis esot pilnīgi traks. Kad viņa ar meitām noperoties, vecais ap 11 naktī ejot pa otram lāgam, sakot, ka siltumu nevarot atstāt neizpērtu un dažreiz ņemoties vai visu nakti. Jā, siltumu Miķelis mīlēja, un vēl kādu!

Vienu sestdienu notika kas negaidīts. Pērāties kā arvien. Es mazgājos, Miķelis ņemas pa lāvu. - Uzmet! - reizi pa reizei atskan no lāvas. Es tik uzmetu. Pie grīdas jau ir tik karsts, ka man jāmetas vai rāpus. - Uzmet!” – sauc Miķelis. Speru veselu ķipi – un tad griestos piepeši uguns! Deg ar gaišu liesmu! Miķelis nolec no lāvas un nu ņemamies abi dzēst. No ilgstošas karsēšanas dēļi izkaltsi kā skali. Pirts momentā pilna ar tvaiku un dūmiem. Uzgāžam visu ūdeni, kas mums ir un metamies laukā. Par laimi bija silts maija vakars un par salšanu nebija bēda. Pēc nedēļas pērāties atkal. Tikai Miķelis neprasīja vairs tik daudz uzmet.

„Ko tas mātīts īsti gribēja?”

Kādu dienu pie manis satraukts ierodas Riņķu Miķelis, turot kaut ko sauļā. „Saki, skolmeistar, vai šitas naud's ir riktīgs”, un pasniedz man latu. Paņemu latu, apskatu, drošības dēļ uzmetu uz galda, lai pārbaudītu skaņu un saku: „Domāju gan, ka „riktīgs”. Kāpēc šaubies?”

Miķelis sāk stāstīt: „Redzu, nāk pie manis viens smalks mātīts – labi ģērbies, *porpelis* pie rokas. Vai man esot drusku brīvs laiks, parunāšoties? Kāpēc nē! Atsēdāmies ārā uz soliņa, šī no *porpeļa* izņem papīru un zīmuli un taisās uz rakstīšanu. Vai man ģimene esot? – Ir, saku – vecens un trīsi meiti: divi veseli un apaļi kā vimbi, tikai jaunākais tāds švaks. – Vai manā saimniecībā kustoņi esot? – Ir, saku – viens cūks, divi aiti, 4 visti, 4 pīļi. – Bet šī smaida un raksta. – Vai es zvejojot ar? – Jā, saku, ar tīkliem. Kādas zivis te esot? – Ir līdaki, raudi, asari. – Vai es medījot ar? – Nē, saku, agrāk, kad biju jauns, tad gan. – Nu, pastāstiet! – Kas tur ko stāstīt? Mums bija tādi veci plinti, galā lādējami, varēja bērt iekšā veselu sauju bizzāļu. Skrotis un lodes lējām paši, ja nebija svīna, šāvām ar naglu galvām un bija ko šaut, bija stirni, brieži... Nu ir tādi smalki, pakalādējami plinti, bet nav vairs ko šaut, pat zaķi grūti dabūt. Bet šī tik smeļ un raksta. Pēdīgi prasīs, kur no šejienes taisnākais ceļš uz Ozoliņiem? Es rādu: – Ejiet pa šo ceļu, nonāksiet mežā. Pa mežu, pa kreisi no ceļa ir viens stīgs. Tas stīgs ir sauss. Ejiet pa stīgu cauri mežam. Redzēsiet – netālu ir liels kūts. Tur ir Ozoliņi. – tas mātīts pateicās un aizējot man iedeva latu. Par ko man viņš to naudu deva?”

Miķelis nomierinājās tikai tad, kad es paskaidroju, ka „tas mātīts” ir Rīgas studente, kas pēti valodas īpatnības, ka viņa uzmeklē vecus cilvēkus, kuri vēl runā tā, kā senāk runājuši daudzi cilvēki Vidzemes jūrmalas novadā un, ka naudu viņa devusi kā pateicību.

Staicelē (1934. – 1942.)

Staicele atrodas skaistā vietā, Salacas labajā krastā, 24 km uz ziemeļiem no Mazsalacas. Staiceles kodols, centrs un sirds ir papīrfabrika, kura celta cara laikos, lai izmantotu bagātos meža apvidus. Fabrika celta vietā, kur Salaca pagriežas par 90° uz ziemeļiem. Augšpus līkuma, pāri Salacai uzcelts dambis 7 – 8 m augstumā. Pār dambi iet šaursliežu dzelzceļš, pa kuru pieved kokus un izved gatavo produkciju. Augšpus dambja izrakts kanāls, kurš piegādā ūdeni fabrikai, kuru izlieto skalošanai un kā dzinēju. Augšpus kanāla liels satiksmes tilts. Pa Salacu tai laikā pludināja malku un baļķus – malku fabrikai, baļķus uz jūru.

Baigi un skaisti skati bija redzami ik pavasari, kad lielo palu ūdeņu laikā notika plostu laišana pār dambi. Zem dambja putojošs un krācošs ūdens, plosti stipri nosieti. Katrā plostā galā pa vīram, cieši turot milzīgu airi. Plosts lēnām tuvojas kritumam, tad slīd un stāvu krītot pazūd dzelmē. Uz 5 – 10 sekundēm plosts ar vīriem pazūd zem ūdens, tad kaut kur iznirst un vīri ķeras pie airiem, lai plostu ievadītu straumē. Citādi to satriec pret stāvo krastu. Tā darīt nebija brīv, bet tā atradās brīvprātīgie, kuriem labi samaksāja, tad tā darīja. Plostu caurlaidi noskatījās visa Staicele.

Staicelē bija viena galvenā iela, gar kuru izvietojās daudzi vienkārtu un daudzstāvu nami. Šeit mitinājās fabrikas administrācija, strādnieki, doktorāti, tālāk bija pasts, veikali, tējnīca (krogs), baznīca. Apkārt šim centram, pa nomalēm, būvējās dažādi amatnieki.

Skola celta nomalē, Salacas, apmēram, 15 m augstā krastā. Būvēta pēc tā laika prasībām. Balta, 1.5 stāvu ēka ar ērtām klasēm, guļam telpām, ēdamzāli, virtuvi, un 3 skolotāju dzīvokļiem. Skola paredzēta apm. 250 skolēniem, 6.klasīga. Skolas priekšā purviņš ar sīkām purva priedītēm. Skolēni nāca no Staiceles un līdz 10 km tālas apkārtnes. Manā darbības laikā tiku strādājis kopā ar šādiem skolotājiem: Mednieks Jānis, Ālers Voldemārs, Ķīsis Voldemārs, Puķe, Krievs, Ostvalds, Sāns Oskars, Krūmiņa Olga, Račevska Marta, Līcis Vera, Pauga.

Mednieks Jānis bija skolas pārzinis, rūdīts vecpūsis, iedzeltenu, krumpainu, pergamentam līdzīgu seju – sačervelējies cilvēks ar tikpat sačervelējušos dvēseli, cilvēks ar šauru gara apvārsni, bez plašāka vērēna, I šķiras pedants un burta kalps, cītīgs visu priekšrakstu izpildītājs. Pozitīvās puses: labs matemātiķis, ar kolēģiem draudzīgs, arī pret mums „trimdiniekiem”. Tuvāku draudzību ne ar vienu nemeklēja, dzīvoja vientuļīgi ar savu saimnieci „daiļo Veru”- kā mēs viņu godājām. Runāja īpatni, caur degunu reizēm laizdams īpašus piesitienus, ko mēs apzīmējām ar vārdu “knukšus”. Skops. Staigāja vienmēr nosmulētos svārkos. Vēl tagad nevaru izprast vai viņš bija savā darbā līdz beidzamam notrulinājis savus nervus tā, ka vairs nejuta nekāda uzbudinājuma, jo klasē parasti radās neiedomājams troksnis un anarhija, vai viņš domāja, ka visiem ir tāpat un, ka citādi tas nevar būt. Skolotāju istabā viņš bieži atkārtoja savas pedagoģiskās atziņas: „Par skolotāju būtu viegli strādāt, ja nebūtu pārrīkliski jārūnā.”

Kad Mednieks iegāja klasē, viņu parasti saņēma ar jautrību un visādām vaļīgām piezīmēm. Drīz vien klasē sacēlās pamatīga kņada, sākās stunda un nu Mednieks sāka pārrīkliskā balsī darīt savu darbu. Redzēju garīgās dziedāšanas stundu (pa durvju šķirbu). Ienāk Mednieks, vijoli rokā. Sauciens: - Nu tad dziedāsim! Dziedāsim “Dievs kungs ir mūsu stipra pils!” – Nē. – “Es skaistu rozīt zinu”. – “Tev gribu mīlēt” u.t.t. un katrs pilnā balsī sāk vilkt savu dziesmu. Klasē ellišķīgs koncerts, Mednieks mēģina ko darīt, bet nekā, kamēr bērni izblāvušies reizēm aplust. Stunda beidzas, un Mednieks atmuguriski virzās uz durvīm, jo pakaļ lido papīra vīkšķi, pudelišu korķi, šauj ar kaķenēm. - Edz, edz, kā viņi izdarās, - komentē Mednieks, bet nebūt nav uzbudināts un nevēršas pret skolēniem ar kādām represijām. Šie, savukārt, izdomā visādus trikus Mednieka kaitināšanai un āzēšanai. Viens bija šāds: klasē virs skolotāju galda karājās griestu lampa. Puikas izvelk gar griestiem stipru diegu, vienu galu piestiprinot pie lampas, uz kuras uztupināts cilindrs tā, lai pie mazākā satricinājuma kristu, diega otrs gals nāk zemē gar sienu uz beidzamo solu. Kad Mednieks ienāk un sāk pātaru stundu, cilindrs krīt un sašķīst pret Mednieka pakausi. Arī šī “akcija” beidzās bez izmeklēšanas un sodīšanas. - Re, re, ko viņi sadomājuši!

Nevarība? Vienaldzība? Savaldība? Notrulinātība? Padošanās liktenim? Priekš manis viņš palika neatrisināma mīkla. Aizgājis pensijā, pēc nedaudz gadiem miris. Miers viņa pīšļiem!

V. Ķīsis – spēcīga, drukna auguma vīrs, pasniedza dažādus priekšmetus. Mazpulku vadītājs, Staiceles aizsargu vada komandieris, liels izēdājs, arī iemetējs, glēvas dabas cilvēks, iedomīgs uz sevi, mūžīgais pretendents uz direktora posteni. Lielu jautrību Staiceles publikai Ķīsis sagādāja ik gadus 15. maija parādē, kad viņš, visādiem bumbuliem

nokāries, ar paceltu zobenu raportēja Alojās krodziniekam Vītolam un pēc tam nekādi nevarēja zobenu iebāzt makstī. Apkārt skan kodīgas piezīmes. Ievērojama arī augstāka komandiera uzruna: - Aizsargi! Trīs lietas lai jums vienmēr būtu jātur prātā: tēvija, ticība un vadonis! Tie lai ir jūsu ticības *zvimbūli*! - Ķīsis aizlaidies kopā ar vāciešiem. Runā, ka pēc tam esot manīts Kurzemes katlā. Var būt. Bija aktīvs sūdzības fabricētājs pret mani.

Edgars Puķe – jauns, elegants, patīkams puisis, kā no institūta nācis, muzikāls, pasniedza dziedāšanu un matemātiku. Jautrs, asprātīgs sarunā un sabiedrībā. Visādi izdarīgs, bet sapinās viltīgās, padzīvojušās sievas Račevskas brunčos un tā zaudēja savu prestižu. Kā aizsargs izsūtīts, kur arī miris.

Krievs – nācis no Cēsu apriņķa, vidējos gados, noslēgts, atturīgs, vēss, varbūt arī iedomīgs, sabija pie mums gadu vai divus. Runāja, ka esot pārcelts, jo mīlot meklēt sakarus ar lielākām meitenēm.

Ostvalds – jauns, glīts puisis, tikko beidzis Lauksaimniecības akadēmiju, ar agronoma grādu. Bijis korporelis, ļoti kustīgs, jautrs. Grūti pateikt, ko viņš mīlēja vairāk – meitas vai šnabi. Apgrozījās visur tur, kur iznāca kompānija uz iedzeršanu. Draudzīgs un atklāts ar visiem. Mācīja dabas zinības un bija aktīvs Mazpulku organizācijas darbinieks.

Sāns Oskars – pasniedza skolā militāro mācību. Aizsargu nodaļas priekšnieks, Zemnieku Savienības nodaļas priekšnieks, pagasta vecākais.

Krūmiņa Olga – nāk no Idus pagasta Ķauzām – Meistaru cilts, kuri visi pazīstami kā progresīvi noskaņoti cilvēki. Mācīja rokdarbus, ģeogrāfiju u.c. Teicama rokdarbniece. Nodibinoties padomju varai, tūlīn tapa kā aktīviste. Ienākot vāciešiem, tika arestēta un ieslodzīta Valmieras koncentrācijas nometnē. Bija ļoti laba, nopietna skolotāja.

Račevska M. – pamaza auguma, ļoti kustīga, valodīga, koķeta, dzīves priecīga, teatrāla, ģimenē 2 zēni, vecākais debils. Precējusies ar mežzini, kurš nestrādā savā profesijā, bet pārvērsts par bērnaukli, gaudens, nevarīgs. Pati ar vīru mūžīgi neapmierināta un tiklīdz parādījās Puķe, uzmeta makšķeri un Puķe uzķērās. Sākās dramatiski notikumi. Kādu dienu Račevska skrēja uz Salacu slīcināties – šis nopakaļ... Lieta beidzās ar šķiršanos. Mācīja vācu valodu. Bija aktīva aizsardze. Uzrakstīja vāciešiem par mani sūdzību.

Līču Vera – pati oriģinālākā personība Staiceles ansamblī. Jauna, slaida auguma, ar fotogrāfisku seju, iznesīga, valodīga, vienmēr jautra, muzikāla, šiki ģērbusies – un prata ģērbties. Viss viņai pietāvēja, ļoti mīlēja jautras kompānijas, dažreiz iemeta pāri mēram. Ar kolēģiem draudzīga. Ar viņu man saistās daudz jauku atmiņu – notikumu. Aizgāja no Staiceles uz Kocēniem un tur apprecējās. Kopā ar vīru – virsnieku, evakuējās, tagad dzīvo Kanādā. Viņu gleznoja mākslinieks Jūrasteters Nīcas tautas tērpā. Gleznas reprodukcijas bija iespiestas tā laika žurnālos.

Pauga Ilga – jauna, enerģiska skolotāja, nopietna, klusa, draudzīga. Viņu drīz vien iecēla Liepu pamatskolā par pārzini.

Līdz ar atnākšanu Staicelē iestīgu smagā darbā. Pasniedzu aritmētiku I – IV klasē un latviešu valodu IV – VI klasē, kas deva nekad neizlabojamas burtnīcu kaudzes (V klasē vienu gadu bija 30 skolēnu). Viss mācīšanas – audzināšanas darbs tika ieturēts stingri nacionāli – patriotiskā garā. Pie skolas nodibināja lielu Mazpulku organizāciju – ar savām ārējām formām un izdarībām: gājieniem, sarīkojumiem, darbu izstādēm u.t.t. Katram skolotājam bija jājūt par pienākumu strādāt Mazpulkā. Tāpat par pienākumu bija jājūt apmeklēt sarīkojumus un piedalīties viņu rīkošanā. Tā kā atrados zem policijas uzraudzības (tāpat kā Pālē), pēc iespējas šur tur piedalījos. Ik vakar, pirms gulēt iešanas notika “vakara

junda". Visi skolēni nostājās zālē militārā ierindā. Ienāk dežurējošais skolotājs un komandē: - Vakara junda mierā! Skaitīt jundu! - Skolēni korī sāk: - Varenais Dievs! Sargi mūsu vadoni, dod viņam spēku, veselību un ilgu mūžu! Sargi arī mūsu tautu, piešķir tai saules mūžu..." Vairs neatceros, bij diezgan gara tā lūgšana.

Katru rītu darbu sāka ar pātariem. Prātā kāda epizode no kāda sarīkojuma. Ir ražas svētki. Priekšnesumi beigušies. Orķestris uz skatuves, publika dejo. Te uz skatuves parādās kāds „goda vīrs” pilnā uniformā, atskan blāvieni: - Mierrā!- Orķestris apklust. Vīrs paķer no kāda muzikanta trompeti, iepleš kājas, uztaisa briesmīgu pūtienu, bet reizē vīram no otra gala atskan ne mazāk spēcīgs pūtiens. Publika no smiekliem rēc, vīrs jocīgi saļodzās, pamet trompeti un neveiklā gaitā steidzīgi atstāj skatuvi. Intereses pēc eju pasekot, ko viņš iesāk. Aiz skatuves durvis ved uz āru. Paveru tās. “Goda vīrs” ārā, atstutējies pret sienu, nolaidis bikses, ar labo roku ķeksē ārā biezumus, met prom, bet šķidrumu smērē gar sienu...

1940. gada jūnijs. Rīgā ienāk Padomju tanki. Visa Latvija viļņojas, arī Staicele. Ļaudis priecīgi satraukti. Visur tautas sapulces, kur uzstājas no Rīgas atbraukušie partijas runātāji, gājieni ar plīvojošiem sarkaniem karogiem, revolucionāras dziesmas... Nozūd aizsargi, vecās pagasta valdes, ievēl miličus, dibina iznīcinātāju nodaļas, nozūd mazpulkcēni ar saviem formas tērpiem, atceļ no amata vecos reakcionāros skolotājus. Arī pie mums jūlijā ieradās apriņķa skolu valdes pārstāvji – Karlivāns un Junge, atcēla no amata Mednieku un par pārzini iecēla mani. Pārvācos no Staiceles dzīvokļa uz skolu – un bija jāķeras pie jaunu pienākumu pildīšanas. Bija tāds pat stāvoklis kā 1919.gadā Mazsalacas Draudzes skolā. Vecās, pie tam fašistiskās, mācību grāmatas, vecie skolotāju kadri, programmas pagaidām nekādas, dots tikai perspektīvais plāns – veidot sociālistisko darba skolu. Kā to veikt? Notika, protams, skolotāju konferences, kurās Rīgas lektori skaidroja jaunā virziena programmu, bet tas jau bija piliens jūrā, lai pārkārtotu darbu uz jaunām sliedēm. Bij pašiem jāgrib un jāmeklē ceļi kā strādāt un kādu saturu likt vecā vietā. Sevišķi tas sakāms par latviešu valodu, vēsturi, ģeogrāfiju u.c. darījām, ko varējām un kā likās labāk.

Iztīrījām bibliotēku no fašistiskās literatūras. Lasāmās grāmatās latviešu valodā svītrojām fašistiskās dzejas un prozas, mācījām revolucionārās dzejas un dziesmas, nodibinājām pionieru organizāciju, kuru vadīja Staiceles komjaunieši. Skolotāji, vairums, izturējās vērojoši, nogaidoši. Tikai skolotāja Krūmiņa aktīvi iekļāvās jaunā kursa veidošanā, organizēja pionierus u.t.t. Idejiskie aizsargi (Ķīsis u.c.) staigāja ar dūri kabatā, tomēr atklāti nekur neuzstājās. Darbā vadījāmies pēc priekšrakstiem, avīzēm u.t.t. Šo to jau darīja, bet negāja jau tā, kā vajadzēja. 1941.gadā tika rīkoti plaši skolotāju kursi. Arī es devos uz Rīgu - direktoru kursiem.

22.jūnija rītā - kā parasti – devos kājām uz kursiem pāri Daugavai. Neparasti bija tas, ka uz māju jumtiem bija daudz kareivju, kas ar binokļiem vēroja debesis. Ielās daudz kareivju. Tiku līdz centram. Ielas satrauktu ļaužu pilnas. Visi skatās gaisā. Atskan rūkoņa un tieši virs galvām parādās 7 lidmašīnu kāsis ar skaidri saredzamiem kāškrustiņiem uz spārniem. Kāsis apmet loku virs Rīgas un aiziet jūras virzienā. Drīz atskan daudzi dobji sprādzieni.

„Karš! Bombardē Spilvi!” – sauc visapkārt. Kursanti pulcējas satraukti. Tribīnē Strazdiņš. Pastāsta, ka Vācija nodevīgi laužusi līgumu un pagājušā naktī uzbrukusi mums. Mūsu pienākums – dot pretsitieni un sakaut fašismu. Par atbildi pieceļamies un spēcīgi nodziedam „Internacionāli”. Kursi tiek slēgti. Nākošo nakti vēl pavadu Rīgā. Visu nakti

nepārtraukti uzlidojumi. Strādā starmeši, šauj zenītartilērija, šķembas birst pār Rīgu. Nākamajā rītā ar mokām iekļuvu pārpildītā, atejošā vilcienā.

Mājās – trauksme. Liepāja vēl turas, visi klausās frontes ziņas. Mūsu armija atkāpjas. Vācieši taisa lielas apiešanas kustības. Rīga apdraudēta un evakuējas. Drīz krīt Rīga un melnā lavīna no rietumiem strauji virzās uz mums. Staicelē satraukums. No alām izlien melnie rūpuļi, kas izslej galvas, juzdami asins smaku. Aktīvisti evakuējas, parādās aizsargu priecīgās sejas. Bēgt? Bet ģimene un mazā meitiņa Kikīte? Nevienam pie rīkles neesmu ķēries, biju tikai skolotājs... Un tad kādā dienā parādās viņi. Caur Staiceli aizjoņoja motorizētā kolona – aiz viena motocikla ķēdē – virvē brauc velosipēdisti, atrotītām piedurknēm, kāškrusti ar miroņgalvām uz piedurknēm. Pie Kupļa mājas nepārtraukti pūlītī stāv Grūbes dzimta un citi sagaidītāji, kas garām braucošiem met virsū ziedus...

Tūliņ tiek nodibināta „kārtība”: par pagasta vecāko top Sāns. Ķīsis un citi aizsargi uzvelk uniformas un organizējas šucmaņu komanda, vāciešu pakalpiņu bars. Ķīsis pārliecināts, ka nu reiz direktora vieta viņam droša... Ķīsis, Račevska u.c. staigā apkārt smīnēdami un sačukstēdamies... Rudens, sākas mācības. Atjaunojas Mazpulki, rītos atkal pātari... Un tad kādā dienā notiek sengaidītais – skolā ierodas mācītājs Liepiņš – aprīņa skolu valdes priekšnieks un paziņo man, ka tieku atcelts no pārziņa amata, atstājot par skolotāju līdz pavasarim. Par pārzini viņš ieceļ Mednieku. Šī atcelšana mani gan satrauca, gan iepriecināja tāpēc, ka gaidīju, ka tam sekos arests (Krūmiņa jau tika arestēta), iepriecināja tāpēc, ka tiku vaļā no vadošā amata – būt par lielas skolas vadītāju vismelnākās reakcijas laikā. Intensīvi domāju, kā publiski pateikties maniem melnajiem kolēģiem par viņu nodevēju pūlēm, jo rītu pēc pātariem man jānodod amats. Vairākas stundas šķirstīju dziesmu grāmatu, meklējot piemērotu dziesmu šim gadījumam un sastādot svētrunas tekstu. Un atradu:

*“Tas nav vēl bojā gājis, kas savam Dievam tic,
Kaut viņu dažkārt rājis un apmelojis cits,
Bet Dievs to visās vietās var atkal godā celt,
No viņa visās vietās var palīdzību smelt...”*

Sena lūgšana:

“Mīļais Pestītāj! Tu nāci pasaulē, lai sludinātu patiesību, cilvēkmīlestību, vienlīdzību un brālību, tu ienīdi bagātos, varizejus un liekuļus, ar pātagu viņus izdzini no baznīcas, tāpēc viņi tev uzbruka, lika tev iet Golgātas ceļu, sita tevi krustā un gribēja noslāpēt patiesību, bet tu no kapa augšāmcēlies un reiz nāksi un tiesāsi visus varizejus un liekuļus, jo tava sludinātā patiesība nav apslāpējama!”

Pēc tam paziņoju, ka ar šodienu skolas pārzinis būs Mednieks un, ka visās darīšanās jāgriežas pie viņa. Skolotāji, kā parasti, pa lūgšanas laiku stāvēja malā. Šoreiz visi manāmi sakustējās, zīmīgi saskatījās un pasmīnēja, bet tie bija tīri dievvārdi un lietu piesiet nevarēja. Bet tad sākās klusa demonstrācija. Jau tai pašā dienā meitenēm no matiem nozuda baltās lentas un to vietā parādījās melnās. Vēl tagad nevaru pateikt, vai tās radās spontāni vai uz kā ierosinājumu. Demonstrācija turpinājās visu nedēļu. Ķīsis un viņa sabiedrotie staigāja šņākdami... Grūts bija beidzamais darba posms Staicelē, ņemot vērā attiecības ar kolēģiem. Dzīvoju kā uz pulvermucas, katru brīdi varēja notikt sprādziens.

Noslēdzot Staiceles “epopeju”, jāatzīmē, ka Staicelē es atradu sev dzīves biedri – medpunkta māsu, kura man dāvāja meitiņu Izoldi (1936.g.) un dēliņu Jānīti.

Līdz ar mācību beigām biju no vietas atlaists. Ko darīt? Sadūšojos un braucu uz Valmieru, uz skolu valdi. Mācītājs Liepiņš – priekšnieks, kad prasīju pēc darba, paņēma manu „lietu”, pašķirstīja un pateica, ka vietu man nedošot, jo es esot iejaukts Greiziņa lietā un tikšot drīz arestēts. Braucu uz mājām un laidos krūmos. Mana tēva māja atradās meža vidū. No meža malas viss bija labi pārskatāms. Gaidīju arestu. Lielā satraukumā tā pagāja pāris nedēļas. Tā kā vajātāji nerādījās, iznācu no meža, sadūšojos un braucu uz Rīgu meklēt glābiņu pie Gregora, kurš Latvijas Skolu pārvaldē darbojās kā skolu inspektors. Man laimējās. Gregors deva savu galvojumu un dabūju atļauju pašam meklēt vietu Valmieras apriņķī. Brīvas vietas bija Lodē un Raganas skolā. Vēl bija vieta Mazsalacas vidusskolā, bet direktors Bērziņš mani atklāti noraidīja kā politiski neuzticamu.

Izvēlējos Mazsalacu.
